

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
University of Süleyman Demirel Faculty of Theology Journal
ISSN: 1300-9672 e-ISSN: 2602-2346

Vâil b. Hucr ve Hz. Peygamber'den Naklettiği Gasba Dair Bir Hadisinin İsnadları ve Şerhi

Vail b. Hujr and the Characteristics and Comments of a Hadith Narrated by the Prophet (pbuh) about Usurpation

Dilara Belkıs Feyza SELÇUK

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Suleyman Demirel University Faculty of Theology
Isparta/Türkiye
dilaraselcuk.004@gmail.com | orcid.org/0000-0003-2130-4516

Yusuf AÇIKEL

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
Süleyman Demirel University Faculty of Theology
Faculty Member of the Department of Hadith
Isparta/Türkiye
yusufacikel@sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0001-5444-4641.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 16 Mayıs / May 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 18 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2024

Atıf | Cite as: Yusuf Açıkel, Dilara Belkıs Feyza Selçuk, "Vâil b. Hucr ve Hz. Peygamber'den Naklettiği Gasba Dair Bir Hadisinin İsnadları ve Şerhi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (Haziran 2024/1), 117-150.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail:ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Vâil b. Hucr ve Hz. Peygamber'den Naklettiği Gasba Dair Bir Hadisin İsnadları ve Şerhi

Öz

İslâm, hem uhrevî hem de dünyevî hayatı ilgilendiren bir dindir. Bu iki hayatı dengeli bir şekilde İslâm'ın istediği davranışlar ile yaşamak, bireylerin kendi tasarruflarıdır. Ancak insanoğlunun kendisinden istenilen emirleri yerine getirmesi ve yasaklardan uzak durması konusunda örnek şahsiyetlere ihtiyaç duyduğu da belirgin bir biçimde ortadadır. Çünkü din, kişinin yalnız başına anlamlandırıp yaşayabileceği kadar basit bir sistem değildir. Allah Teâlâ, her konuda olduğu gibi bu konuda da merhametini göstererek insanlara misallerin en güzeli ve en mükemmeli olan Hz. Muhammed'i son peygamber olarak göndermiştir.

Hz. Peygamber, hayatın her alanında Müslümanlara örnek model olmuştur. Yaşadığı süre içerisinde söz, fiil ve takrirleriyle inananlara yol göstermiştir. Vefatından sonra ise bizzat kendisinin eğitim ve terbiyesinde yetişmiş olan sahâbe, Rasûlullah'tan (s.a.s.) öğrendikleri tüm bilgileri sonraki nesillere aktarmaya gayret göstermişlerdir. İşte bu güzîde insanlardan biri Hz. Peygamber hayattayken kendisine gelerek İslâm'a giren ve onunla zaman geçirebilme şerefine nâil olan Vâil b. Hucr'dur.

Vâil b. Hucr'un (r.a.) babası Yemen reislerindedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) haberi Vâil'e ulaşınca bütün mal varlığını bırakıp Medine'ye gelmiş ve Müslüman olmuştur. Medine'de bir süre kalarak Rasûl-i Ekrem'den (s.a.s.) birçok konu hakkında bilgi edinmiştir. Öğrendiklerini daha sonra hadis olarak rivâyet etmiştir. Bu araştırmada; şu ana kadar akademik bir çalışma yapılmamış olan Vâil b. Hucr'un hayatı ve Hz. Peygamber'den naklettiği birçok rivayetten, helâl edildikçe Yüce Allah'ın affetmediği kul hakkı ile ilgili, yalan yere yemin ederek başkasının hakkını gasb eden kişiden Allah Teâlâ'nın yüz çevirmesi ve gazabı konulu hadisin isnadları ve şerhi yapılmıştır.

İslâm dini bireysel açıdan insanın şahsına, toplumsal açıdan da kamu düzenine son derece önem vermektedir. Bireyin kendisine gösterilen ehemmiyetin ispatı, Allah Teâlâ'nın, insanı şan ve şeref sahibi olarak yaratmış olmasıdır. İyiliği emredip kötülükten sakındırmasıysa ictimâî hayata atfedilen değerın kanıtı niteliğindedir. Dinimizin yasaklamış olduğu adam öldürmek, zina yapmak, yalan söylemek, hırsızlık, gasb vb. gibi birçok fiil kişiyi cehenneme götüren birer basamak görevini üstlenmektedir. Bu makale de ele alınacak olan rivâyetlerde gasb fiili üzerinden bu durum belirgin bir biçimde ortaya konulmaktadır. Gasb fiilini işleyen kişiye Allah Teâlâ'nın azap edeceği tehdidi inananları bu eylemlerden uzaklaştırmak için zikredilmektedir. Böylelikle İslâm, hem ferdî hem de ictimâî olarak güven ortamını oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu makalede Vâil b. Hucr'un kısaca hayatı ve gasb hakkında rivâyet ettiği hadisin isnadları ve şerhi zikredilmektedir. Rivâyetler Kütüb-i Tis'a esas alınarak belirlenmiş ve bunların sıralanışı Concordance göre, bu eserlerin dışındakiler ise müelliflerin vefat tarihlerine göre olmuştur. Rivâyetlerin altında yer alan sened değerlendirmesi kısmında râvîlerin cerh ve ta'dîl durumları ele

alınarak rivâyetler sıhhat açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca isnadların sıralanması ve tenkîdinin ardından rivâyetler Kur'ân ve hadîsler ışığında şerh edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Vâil b. Hucr, Gasb, Yalan Yemin, Gazap.

Vail b. Hujr and the Characteristics and Comments of a Hadith Narrated by the Prophet (pbuh) about Usurpation

Abstract

Islam is a religion that guides both worldly and ethereal life. It is up to individuals to live these two lives in a balanced way with the behaviors that Islam expects and desires. However, it is also evident that human beings need an exemplary personality in the commandments to obey and prohibitions to avoid. Because religion is not such a simple system that a person can make sense of it and live it alone. Allah showed his mercy in this matter, as in all matters, and sent the Prophet Muhammad (pbuh), the most beautiful and perfect of all examples, as the last prophet.

The Prophet (pbuh) set an example for Muslims in every aspect of life. During his lifetime, he guided the believers with his words, deeds and actions. After his death, his companions, who were raised under his education and upbringing, endeavored to pass on all the knowledge they learned from the Messenger of Allah to the next generations. One of these distinguished people who came to the Prophet (pbuh) when he was alive, converted to Islam and had the honor of spending time with him was Wa'il b. Hujr.

Wa'il b. Hujr's father was one of the chiefs of Yemen. When the news of the Prophet (pbuh) reached him, he left all his wealth and came to Medina and became a Muslim. He stayed in Medina for a while and learned about many subjects from the Prophet (pbuh). Later He narrated what he learned as hadith. In this study Wa'il b. Hujr's life -who has no academic study about him so far- and one narration from many narrations of the Prophet (pbuh) have been analyzed. His narration is about the rights of people whom Allah has not forgiven unless it is halal and the person who extorts someone else's right by swearing falsely and that Allah turned away and wrath on. References and interpretations of these narrations have been revealed.

Islam attaches great importance to the individual person and to public order in society. The proof of the importance of the individual is that Allah almighty created human beings with glory and honor. The fact that He commands good and forbids evil is proof of the value attributed to social life. Many acts prohibited by our religion, such as killing, adultery, lying, theft, extortion, etc., serve as a steppingstone to hell. In the narrations that will be discussed in this article, this situation is clearly revealed through the act of usurpation. The threat that Allah will turn His face and wrath upon the one who commits the act of usurpation is mentioned in order to steer the believers away from these acts. In this way, Islam aims to create an environment of trust both individually and collectively.

Shortly, in this article Wa'il b. Hujr's life and his narration about usurpation, bases and interpretation of his narration have been mentioned. The narrations included in this study have been

determined based on the al-Kutub al-Tis'ah. Their order is arranged according to Concordance. And The rest of these works are listed according to the death dates of the authors. The narrations were evaluated in terms of authenticity by considering the cerh and ta'dîl situations of the narrators in the document evaluation section below the narrations. Moreover, after listing and criticizing the imputations, the narrations were annotated in the light of the Quran and hadiths.

Keywords: Hadith, Wa'il b. Hujr, Extortion, Lie, Attestation, Wrath.

Giriş

İslâm'ın hakkıyla bilinip yaşanması için dinimizin temel kaynaklarından biri olarak kabul edilen hadisleri rivayet eden, Hz. Peygamber ile beraber yaşayan ve vahyin ilk muhatabı olma vasfını taşıyan sahâbe, dinin sonraki nesillere aktarımında zincirin en mühim halkasını oluşturmuştur. Dolayısıyla bu güzîde insanların hayatları Müslümanlar için örneklik teşkil etmekte ve ilmî açıdan araştırılmaya değer görülmektedir. Bu durumun neticesi olarak sahâbe arasında sayılan Vâil b. Hucr'un hayatı ve hadîs ilmi açısından konumunu belirlemek önem arz etmektedir.

1. Vâil b. Hucr'un Hayatı

Burada kısaca Vâil b. Hucr'un nesebi, Müslüman oluşu, Hz. Muâviye b. Ebî Süfyân ile arasında geçen meşhur konuşması, Muâviye ile halife olduktan sonraki karşılaşması ve vefatı üzerinde durulacaktır.

1.1. Nesebi

Vâil b. Hucr'un nesebi: Vâil b. Hucr b. Said b. Mesrûk b. Vâil b. Nu'mân b. Rabîa b. Hâris b. Avf b. Sa'd b. Avf b. Adıyy b. Mâlik b. Şurahbîl b. Malik b. Mürre b. Himyer b. Zeyd el-Hadramî, Ebû Hüneyde el-Hadramî.¹

1.2. Vâil b. Hucr'un Medine'ye Gelip Müslüman Olması

Doğumu hakkında bilgi bulunamayan Vâil b. Hucr, babası gibi², Hadramut'un³ reisi olmuştur.⁴ İbn Hacer (v. 852/1449), babasının Yemen reislerinden olduğunu söylerken⁵; Zehebî (v. 748/1348) de Vâil b. Hucr'un asil ve kavminin efendisi olduğunu vurgulamaktadır.⁶

¹ İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvız - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, (y.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1415/1994), 5/405; Mizzi, Cemâlüddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400-1413/1980-1992), 30/419; İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavvız, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 6/466. İbnü'l-Esîr ile İbn Hacer el-Askalânî Şurahbîl'den sonra İbn Mâlik b. Mürre b. Himyer b. Zeyd sıralamasına yer vermektedir. İbnü'l-Esîr Zeyd'den sonra el-Hadramî, Ebû Hüneyde el-Hadramî şeklinde sıralamaktadır. İbn Hacer farklı olarak İbn Hucr diye sıralamaya başlamakta, devamında aynı sıralamayı yapıp Sa'd'dan önce Avf ismini zikretmemekte ve sonunda Zeyd'den sonra el-Hadramî diyerek sıralamasına nokta koymaktadır. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*,5/405; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/466. Yukarıdaki sıralamanın devamında, Şurahbîl'den sonra İbn Hâris b. Mâlik b. Murre b. Himyerî b. Hadramî b. Amr b. Abdullah b. Hânî b. Avf b. Cersem b. Abdi Şems b. Zeyd b. Ley b. Şebîb b. Kudâme b. A'ceb b. Mâlik b. Kahtân olarak sıralamaktadır. Mizzi, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/419. İbnü'l-Esîr aynı eserinde Ebü'l-Kâsım b. Asâkir ed-Dîmeşkî'den naklen farklı bir sıralamadan da söz etmektedir. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/405.

Kaynaklarda belirtildiğine göre Vâil b. Hucr'un, akikten yapılmış bir puta taptığı, o puta çokça secde edip atîre⁷ kurbanı kestiği gelen bilgiler arasındadır. Vâil b. Hucr, uyuduğu esnada putun bulunduğu odadan korkunç bir sesle uyanmış, kalkıp secde etmiştir. Ses kendisine puta tapmayı bırakmasını ve İslâm'a girmesini söyledikten sonra taptığı put yere düşmüş ve parçalanmıştır.⁸

Yine eserlerde; Vâil b. Hucr, Hz. Peygamber'e, İslâm'ı ve hicreti arzu ederek geldim dediği, Hz. Peygamber'in ona dua ettiği, başını veya yüzünü mesh ettiği ve onun gelişi sebebiyle insanların toplanmasını istediği anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in onu kavmine başkan yaptığı da nakledilen bilgiler arasındadır. Hz. Peygamber toplanan insanlara hitap ettikten sonra Muâviye'ye Vâil b. Hucr'u götürmesini ve Harre mevkinde misafir etmesini buyurmuştur.⁹

İmam Buhârî (v. 256/870), Vâil b. Hucr'un şöyle dediğini aktarmaktadır: "Hz. Peygamber'in zuhuru bilgisi bana ulaştığında mülk ve saltanatı terk ettim."¹⁰ Yine kaynaklarda; Vâil b. Hucr'un ashâb ile görüştüğü, Hz. Peygamber'in kendisini, gelmeden üç gün evvel ashâbına müjdelediği, onu hoş karşıladığı, ridasını onun için yere serdiği ve birlikte ridasının üzerine oturdukları, Rasûlullah'ın (s.a.s.) beraberinde Vâil b. Hucr'u minbere çıkardığı, minberde Vâil b. Hucr'un İslâm'ı arzu ederek geldiği, ailesinin elinden bütün mallarını aldığı, kendisinin ona mallarının iki katını vereceğini buyurduğu, Vâil'e ve oğullarına bereket duası yaptığı ve minberden indiği ifade edilmiştir.¹¹ Ayrıca Vâil b. Hucr, Rasûlullah'dan (s.a.s.) ikta¹² şeklinde arazi vermesini istemiş, Allah'ın Rasûlü (s.a.s.) de istediği araziyi ona vermiş ve o araziyi teslim etmesi için de Muâviye'yi Vâil b. Hucr ile birlikte göndermiştir.¹³

² İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvi, (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 4/1562.

³ Hadremevt diye de okunmuştur. Ancak Diyanet İslâm Ansiklopedisinin kullandığı tercih edilmiştir. Halit Özkan, "Vâil b. Hucr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/452.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Himyeriler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/62-63.

⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/466.

⁶ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâût, (y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 2/572.

⁷ "Atîre (çoğulu atâir), "kuvvetli olmak, titremek, ayrılıp dağılmak, hayvan boğazlamak" mânalarını taşıyan itr kökünden türetilmiş isimdir. Kanın akıp dağılmasından dolayı kesilen kurbanı atîre adı verilmiş olmalıdır." Halit Ünal, "Atîre", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/79.

⁸ İbn Hadîde, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Hadîde el-Ensârî, *el-Misbâhu'l-Mudî fî Küttâbi'n-Nebîyyi'l-Ümmîyyi ve Rusulihî ilâ Mülûki'l-Arz min Arabîyyin ve Acemîyyin*, thk. Muhammed Azîmüddîn, (Beyrût: Âlemü'l-Kitab, 1405/1985), 2/305-306.

⁹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer, (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001), 1/301-302.

¹⁰ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, thk. Muhammed b. Sâlih ed-Dubâsî-Mahmûd b. Abdülfettâh en-Nehhâl, (Riyâd: en-Nâşiru'l-Mütemeyyiz li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't- Tevzî', 1440/2019), 10/52.

¹¹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 10/52-53; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/405.

¹² İktâ: "Kamu otoritesinin, tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesi". Geniş bilgi için bkz. Mustafa Demirci, "İktâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/43-47.

¹³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/466.

1.3. Hz. Muâviye b. Ebî Süfyân ile Arasında Geçen Meşhur Konuşması

Daha önce zikredildiği üzere Vâil b. Hucr'u misafir edileceği yere götürme görevi Muâviye'ye verilmiştir. Kalacağı mekâna giderken yaya yürüdüğünden kızgın kumda ayakları yanan Muâviye'nin, onun terkisine binmek istemesi üzerine aralarında geçen diyalog meşhurdur. Muâviye, ayakkabısını beğendiği Vâil b. Hucr'a, "Ayakkabımı bana at" demiş. Vâil b. Hucr "Hayır! Sen onları giydikten sonra bir daha onları giyemem" şeklinde cevap vermiştir. Muâviye, "Beni terkine al" deyince Vâil, "Sen kralların terkisine binebilecek kimselerden değilsin!" diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine Muâviye, "Sıcak kumlar ayağımı yaktı." deyince Vâil b. Hucr: "Devemin gölgesinde yürü. Bu şeref olarak sana yeter."¹⁴ demiştir. Vâil b. Hucr'un Sıffın'de Hz. Ali'nin yanında yer aldığı ve o gün Hadramutlular'ın sancaktarlığını yaptığı söylenmektedir.¹⁵ Bu hadiseler esnasında tarafsız durduğuna dair bilgiler de mevcuttur.¹⁶

1.4. Vâil b. Hucr'un Muâviye İle Halife Olduktan Sonraki Karşılılaşması ve Vefatı

Hz. Muâviye halife olunca, Vâil b. Hucr'u getirtmiş, onu karşılayıp serîrine oturtmuş¹⁷, ona ikramda bulunmuş¹⁸ ve daha önce yaşadıkları olayı hatırlatmıştır.¹⁹ Vâil b. Hucr da: "Keşke o gün seni önümde oturtsaydım" demiştir.²⁰ Muaviye'nin verdiği kıymetli hediye almamış, onu daha fazla ihtiyacı olan birine vermesini söylemiş, vereceği görevi de kabul etmemiştir.²¹

Öte yandan sahabî Vâil b. Hucr, Hz. Peygamber'den hadisler rivâyet etmiştir. Kendisinden de iki oğlu Alkame ve Abdülcebbâr hadis nakletmiştir. Abdülcebbâr'ın babasından semâ'ı olmadığı söylenmektedir. Yine kendisinden Küleyb b. Şihâb el-Cermî, eşi Ümmü Yahyâ ve o ikisinin dışında başkaları da rivâyette bulunmuşlardır.²² İbn Hacer, azatlı kölesinin ve Hucr b. Anbes'in de kendisinden hadis rivâyet ettiğini belirtmektedir.²³ Ayrıca Vâil b. Hucr'un rivâyetlerinin, Buhârî hâriç diğer eserlerde mevcut olduğu zikredilmektedir.²⁴ Şâmile programında yaptığım *Kütüb-i Tis'a* taramasında Vâil b. Hucr'un rivâyetlerinden; Müslim (v. 261/875) 3, Ebu Davud (v. 275/889) 13, Tirmizi (v. 279/892) 12, Nesaî (v. 303/915) 12, İbn Mace (v. 273/887) 7, Darimî (v. 255/869) 4 ve Ahmed b.

¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/301-303; İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, (Cize: Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1417-1420/1997-1999), 7/331.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/405; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/574.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Özkan, "Vâil b. Hucr", 42/452.

¹⁷ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Târîhu's-sahâbe ellezîne ruviye anhüm el-ahbâr*, thk. Bûrân ed-Dannâvî, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988), 261.

¹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/467.

¹⁹ İbn Hibbân, *Târîhu's-sahâbe*, s. 261.

²⁰ İbn Hibbân, *Târîhu's-sahâbe*, s. 261; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/467.

²¹ Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb b. Mutayr el-Lahmî eş-Şâmî Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 22/46; *el-Mu'cemü's-Sagîr (Risâletü Eş-Şâmi'ile beraber)*, tlf. Ebû't-Tayyib Şemsü'l-Hakk el-Azîmâbadî, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 2/145-146; Heysemî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân eş-Şâfiî Nûrüddîn el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî vd., (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1436/2015), 19/362-364; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/574; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/331.

²² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/405.

²³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/466.

²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/574.

2.1.1. Kuteybe b. Saîd > Ebû Bekr b. Ebî Şeybe > Hennad b. es-Serî > Ebû Asım el-Hanefî > Ebû'l-Ahvas > Simak > Alkame b. Vâil > Babası (Vâil b. Hucr) şöyle demiştir: Biri Hadramut'tan diğeri Kinde'den iki zat Rasûlullah'a (s.a.s.) gelmiştir. Hadramlı: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu adam vaktiyle babamdan kalan bir arazimi gasb etmiş, demiştir. (Kindeli de): O benim elimde olan, ekip biçtiğim bir arazidir; bunun onda hiçbir hakkı yoktur, diye söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hadramutlu'ya: “*Delilin var mı?*” diye buyurmuş, Hadramutlu: “Hayır” demiştir. Rasûlullah (s.a.s.): “*Öyle ise senin için, sadece onun yemin etmesi vardır*” buyurmuş, Hadramutlu: “Yâ Rasûlallah, bu adam bir fâcirdir, verdiği yemine önem vermez; hiçbir şeyin günahından da sakınmaz” deyince Rasûlullah (s.a.s.): “*Onun bundan başka yapacağı bir şey yoktur*” diye ifade etmiştir. Kindeli yemin etmek için giderken arkasını döndüğünde Rasûlullah (s.a.s.): “*Dikkat edin! Eğer bu adam hakikaten şunun malını zulmen yemek için yemin ederse, huzur-u ilâhiye mutlaka Allah'ın hışmına uğrayarak çıkacaktır*”²⁸ diye buyurmuştur.

Rivâyetin Sened Yönünden Değerlendirilmesi

Kuteybe b. Saîd (v. 240/855): İsmi nin tam hâli, Kuteybe b. Said b. Cemil b. Tarif b. Abdillâh es-Sekafî'dir.²⁹ İsmi hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre isminin Yahyâ b. Saîd olup, lakabı Kuteybe'dir.³⁰ İkinci görüşe göre Zehebî, isminin Ali b. Saîd olduğunu zikretmektedir.³¹ Kuteybe b. Saîd hakkında İbn Sa'd, künyesinin Ebû Recâ' el-Belhî olduğunu aktarmaktadır.³² Dedesi Cemîl'in, Haccâc b. Yûsuf'un kölesi olduğu söylenmektedir.³³ İbn Hibbân'a (v. 354/965) göre hadiste mutkîn, sünnetlerde derin bilgisi olan ve onları hayatına geçirip yaşayan bir kimsedir.³⁴ Zehebî, Kuteybe hakkında, “şeyhu'l-İslâm, muhaddis, imâm, sika, rivâyetü'l-islâm” ifadelerini kullanmaktadır.³⁵ Buhârî de onun hakkında Leys, Mâlik, Hammâd b. Zeyd ve Ebû Avâne'den semâ'ı olduğunu söylemektedir.³⁶ Ebû Hâtîm (v. 277/890), Kuteybe'nin Sakîf kabilesinin mevlâsı olduğunu belirttiikten sonra Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında övgüyle bahsetmesi ile beraber İbn Lehiâ'dan semâ'ı olan son kimselerden birisi olduğu bilgisini nakletmektedir. Yahyâ b. Maîn (v. 233/848) Kuteybe'yi “sika” lafzıyla ta'dîl etmektedir. Ebû Hâtîm'in de “sika” değerlendirmesinde bulunduğu aktarılmıştır.³⁷ Nesâî (v. 303/915) aynı zamanda hocası olan Kuteybe için “sika ve me'mûn”

²⁸ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ebû Suheyb el-Kermî, (Riyâd, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, 1419/1998), “İmân”, 223. Lafız Kuteybe'ye aittir.

²⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/375.

³⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 23/523-524; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/14.

³¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/14.

³² İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/383.

³³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/20; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 23/523.

³⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/20.

³⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/13.

³⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8/375.

³⁷ İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzîr et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. nşr. Tab'atü Meclisi Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye bi Haydârabad ed-Deken el-Hind, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1371/1952), 7/140.

ifadelerini kullanmıştır.³⁸ Kuteybe h. 240 senesinde Şaban ayında vefat etmiştir.³⁹ Sonuç olarak Kuteybe b. Saîd sika bir ravidir.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (v. 235/849): İsmi Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman el-Absî'dir. Kûfe ehlinden olup Hüseyim ve İbn Uyeyne'den hadis rivâyet etmiştir.⁴⁰ İclî (v. 261/875), "sika, hadis hâfızı"⁴¹ derken, Ahmed b. Hanbel, "sadûk"⁴² demiştir.⁴³ Sonuçta Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'nin hadisçilerin çoğunluğuna göre sika olduğu tespit edilmiştir.

Hennad b. es-Serî: Hicrî 152 senesinde doğmuştur.⁴⁴ Nesâî "sika" demiştir.⁴⁵ Ebû Hâtîm onun hakkında "sadûk" değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁴⁶ Zehebî, Hennad b. es-Serî'nin yaptığı ibadetten dolayı kendisine "Kûfe Râhibi" denildiğini aktarmaktadır.⁴⁷ Hennad b. es-Serî h. 243 senesinde vefat etmiştir.⁴⁸ Sonuçta hadisçilerin çoğunluğuna göre onun sika olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Asım el-Hanefî: Ahmed b. Cevvâs Ebû Âsım el-Hanefî el-Kûfî.⁴⁹ İbn Hibbân *es-Sikât*'ında zikretmektedir. Ebü'l-Ahvas Sellâm b. Süleym, İbnü'l-Mübârek, İbn Uyeyne ve Ubeydullah el-Eşca'î'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Bekr el-Esrem, Mutayyin, el-Hasen b. Süfyân hadis rivâyet etmiştir. Mutayyin onun "sika" olduğunu, Muharrem ayında h. 238 senesinde vefat ettiğini söylemektedir.⁵⁰ Sonuçta Ebû Asım el-Hanefî'nin sika olduğu anlaşılmaktadır.

³⁸ Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî, *Tesmiyetü Meşâyihî Ebî Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî ve Zikru'l-Müdekkisîn*, thk. Şerîf Hâtîm b. Ârif el-'Avnî, (Mekke: Dâru Âlemü'l-Fevâid, 1423/2002), 62. Kuteybe b. Saîd'in sika olduğunu ifade eden hadisçilerin değerlendirmeleri için bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, 7/140; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 23/529; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/16.

³⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8/375; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/20.

⁴⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/358.

⁴¹ İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî el-Kûfî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadis ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, thk. Abdalîm Abdulazîm el-Bestevî, (Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1405/1985), 2/57.

⁴² Sadûk: Zehebî ve Irakî'ye göre ta'dilin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (İstanbul: Timaş Tayinevi, 1987), 132.

⁴³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, 5/160. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'nin sadûk ve sika olduğunu ifade eden hadisçilerin değerlendirmeleri için bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/358; İbn Şâhîn, Ebû Hafıs Ömer b. Ahmed b. Osmân b. Ahmed b. Muhammed b. Eyyüb b. Ezdâd el-Bağdâdî el-Ma'rûf b. İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât mimmen nukile 'anhümü'l-'ilm*, thk. Subhî es-Sâmerâî, (Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1404/1984), 132; Mizzi, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 16/39-40; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/122; İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme, (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986), 320.

⁴⁴ İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbüddîn el-Askalânî eş-Şâfî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. İbrâhîm ez-Zeybek-Âdil Mürşid, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014), 4/286.

⁴⁵ Nesâî, *Tesmiyetü meşâyih*, 106.

⁴⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, 9/120.

⁴⁷ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehabî. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehü rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme-Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb, (Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye Müessesetü Ulümü'l-Kur'an, 1413/1992), 2/339. Hennâd b. es-Serî'nin sadûk ve sika olduğunu ifade eden hadisçilerin değerlendirmeleri için bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/246; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/465-466; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/285; *Takrîb*, 574.

⁴⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/286.

⁴⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/20; İbn Mencûye, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû Bekir İbn Mencûye, *Ricâlu Sahihi Müslim*, thk. Abdullah el-Leysi, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1407), *Ricâlu Sahihi Müslim*, 1/32.

⁵⁰ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Tehzîbu Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Guneym Abbas Guneym-Mecdi Seyyid Emîn, (y.y.: el-Fârûku'l-Hadise li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1425/2004), 1/135-136; *el-Kâşif*, 1/192; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/37.

Ebû'l-Ahvas: Sellâm b. Süleym, Benî Hanîfe'nin mevlasıdır. Hârûn'un hilâfeti zamanında h. 179 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir. Çok hadis rivâyet ettiği, rivâyet ettiği hadislerin de sahih olduğu nakledilen bilgilerdendir.⁵¹ Ebû İshâk ve Mansûr'dan semâ'ı vardır. Vekî, kendisinden hadis rivâyet etmiştir.⁵² İbn Sa'd'ın (v. 230/845) yukarıda vermiş olduğu bilgilere ilâveten Ebû Hâtim, kendisinin Simâk b. Harb'den hadis rivâyet ettiğini, kendisinden de Ebû'l-Velîd ve Müsedded hadis rivâyet eden isimler olduğunu söylemektedir. İbn Maîn, onun için "sika, mutkın" derken, Ebu Zûr'a "sika" demektedir.⁵³ Zehebî, *Siyer*'inde İclî'nin onunla ilgili "sika" dediğini ve Ebû'l-Ahvas'dan Tirmizi, Nesâî ve İbn Mace gibi önemli muhaddislerin hadîs tahrîcinde bulunduğunu nakletmektedir.⁵⁴ Sonuçta Ebû'l-Ahvas'ın sika olduğu anlaşılmaktadır.

Simâk (v. 123/741): Zehebi kendisi ile ilgili "hafız, el-imamu'l-kebir" demektedir. Ali b. Medîni, Simâk b. Harb'ın yaklaşık yüz hadis rivâyet ettiğini söylemektedir. Ahmed b. Hanbel, değerlendirmesinde kendisi ile ilgili "muzdaribu'l-hadis" demektedir. İbn Maîn ise "sika" lafzını kullanırken, Şu'be ve es-Sevrî "zayıf" olarak nitelendirmektedir. Ebû Hâtim hem "sadûk" hem de "sika" lafızlarını birlikte kullanmaktadır. İbnü'l-Medîni, Simâk b. Harb'ın İkrime'den rivâyet ettiği hadislerin muzdarib olduğunu söylemektedir. Nesâî, "leyse bihi be's"⁵⁵ demektedir.⁵⁶ Neticede Simâk'ın muhaddislerin genel değerlendirmesine ve İbnü'l-Medîni'nin, Simâk b. Harb'ın İkrime'den rivâyet ettiği hadislerin muzdarib olduğunu söylemesine göre, sadûk olduğu anlaşılmaktadır.

Alkame b. Vâil: Buhârî, babası Vâil b. Hucr'dan semâ'ı olduğunu ve Abdülmelik b. Umeyr'in kendisinden hadis rivâyet ettiğini söylemektedir.⁵⁷ Kûfe ehliendir. Abdü'l-cebbâr b. Vâil, Alkame'nin kardeşidir. Alkame'nin babasından semâ'ı vardır. Abdü'l-cebbâr ise babası vefat ettiği için onu görmemiştir, çünkü o süreçte annesinin ona hamile olduğunu söylemiştir.⁵⁸ İbn Mencûye (v. 428/1036), yukarıda sayılan isimlere ek olarak İsmâil b. Sâlim'in de kendisinden hadis rivâyet ettiğini söylemektedir.⁵⁹ Zehebî onun hakkında "sadûk" vasfını zikrederken, Yahyâ b. Maîn, babasından aktardığı rivâyetlerin "mürsel" olduğunu söylemektedir.⁶⁰ Zehebî başka bir kaynağında ilgili râvi için "sika" derken, Yahyâ b. Maîn'in rivâyetler için yine "mürsel" ifadesini kullandığı göze

⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/500.

⁵² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5/194.

⁵³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 4/259-260.

⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/282-283. Ebû'l-Ahvas'ın sadûk ve sika olduğunu ifade eden hadisçilerin değerlendirmeleri için bkz İbn Hibbân, *Meşâhiru ulemai'l-emsâr*, 271; *es-Sikât*, 6/417. İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 101; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 12/285; İbn Abdilhâdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî ed-Dımaşkî. *Tabakâtü 'Ulemâ'i'l-Hadis*. thk. Ekrem el-Bûşî-İbrâhîm ez-Zeybek (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle li t-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1417/1996), 1/368; Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehebî. *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, (Beyrût: Dâru'l-Me'arif li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1382/1963), 2/176.

⁵⁵ Leyse bihi be's: "Zehebî ve Irakî'ye göre ta'dîlin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir ravinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır." Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 88.

⁵⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/235-237.

⁵⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 8/79.

⁵⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/209.

⁵⁹ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahihi Müslim*, 2/105.

⁶⁰ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3/108.

çarpılmaktadır.⁶¹ İbn Hacer ise “sadûk” dedikten sonra farklı olarak kendisinin babasından semâ'ı olmadığı iddiasında bulunmaktadır.⁶² Yukarıda İbn Hibbân'dan aktarılan bilgiler doğrultusunda babasından sema'ı olmayanın Alkame değil, henüz annesi kendisine hamileyken babası vefat eden kardeşi Abdü'l-cebbâr olduğu anlaşılmaktadır. Bu kanaatimizi oluştururken etki eden bir diğer âlim İbnü'l-Esîr, Abdü'l-cebbâr'ın babası öldüğünde henüz dünyaya gelmediğini yani annesinin ona hamile olduğunu söylemekte ve Abdü'l-cebbâr'ın babasından naklettiği tüm rivâyetlerin “munkatı”⁶³ olduğunu nakletmektedir.⁶⁴ Sonuçta Alkame b. Vâil'in hadisçilerin çoğunluğunun tercihinine göre sika olduğu anlaşılmaktadır.

Vâil b. Hucr: Sahabî olup⁶⁵ Rasûlullah'dan (s.a.s.) hadis rivâyetinde bulunmuştur. Ondanda Hucr b. Anbes ve oğlu Abdü'l-cebbâr b. Vâil b. Hucr hadis rivâyet etmişlerdir. Abdurrahman el-Yahsubî ve oğlu Alkame b. Vâil'in kendisinden semâ'ı vardır.⁶⁶ İbn Hibban, *es-Sikat*'ında kaydetmektedir.⁶⁷ Burada dikkat edilmesi gereken husus, Mizzî'nin oğulları arasında yaptığı ayırmadır. Abdü'l-cebbâr'ın babası öldüğünde, annesi ona hamile olduğu için babasından semâ'ı yoktur. Mizzî bu durumu bilerek Abdü'l-cebbâr'ın babasından hadis rivâyet ettiğini ancak kardeşi gibi semâ'ı olmadığını eserinde ortaya koymaktadır. İbn Hacer, onun hakkında “sahâbi-i celîl” ifadesini zikretmektedir.⁶⁸

Vâil b. Hucr'un Sahîh-i Müslim'de geçen ikinci rivayeti şudur:

سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ مَا يَنْبَغِي لِقَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ مِنْ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 ح ق
 ا عُبَيْدُ بْنُ عُرَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ
 عَنِّي، مَا يَنْبَغِي لِقَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ مِنْ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 ا عُبَيْدُ بْنُ عُرَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ
 عَنِّي، مَا يَنْبَغِي لِقَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ مِنْ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 ا عُبَيْدُ بْنُ عُرَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ
 عَنِّي، مَا يَنْبَغِي لِقَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ مِنْ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 ا عُبَيْدُ بْنُ عُرَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ
 عَنِّي، مَا يَنْبَغِي لِقَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ مِنْ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
 هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

رَوَايَاتُ أَبِي عُمَرَ
بْنِ رِبِّ

- ⁶¹ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâ'*. thk. Nureddîn Itr, (y.y.: ts.), 2/442.
- ⁶² İbn Hacer, *Takrîb*, 397.
- ⁶³ Munkatî': "Senedinde peşpeşe olmayarak iki veya sahâbeden sonra bir ravi düşürülmüş, atlanmış yahut mübhem olarak zikredilmiş olan hadis." Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 111.
- ⁶⁴ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417/1997), 4/208.
- ⁶⁵ İbn Abdilberr, *el-İsti'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, 4/1562.
- ⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 30/419-420.
- ⁶⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/424-425.
- ⁶⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 580.

2.1.2. Züheyr b. Harb > İshak b. İbrahim > Ebü'l-Velid (Hişam b. Abdilmelik) > Ebû Avâne > Abdilmelik b. Umeyr > Alkame b. Vâil > Vâil b. Hucr şöyle söylemiştir: Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanında idim. Ona bir yer hakkında birbirlerinden davacı olan iki kişi gelmiştir. Biri: “Ya Rasûlallah! Bu kişi Cahiliye devrinde yerimi gasb etti” demiştir. (Bu şahıs İmru'l-Kays İbnu Âbis el-Kindî'dir; hasmı da Rabî'âtü'bnü İbdân'dır). Rasûlullah (s.a.s.): “*Delilin (var mı?)*” diye sormuştur. O kişi (yani İmru'l-Kays), “Delilim yoktur” cevabını vermiştir. Peygamber (s.a.s.): “*Ötekinin yemini vardır*” buyurmuştur. O şahıs (yani İmru'l-Kays): “Öyle ise o yemin eder” demiştir. Rasûlullah (s.a.s.): “*Sana bundan başka bir şey (çare) yoktur*” buyurmuştur. (O zât yemin etmek için ayağa kalkınca) Rasûlullah (s.a.s.): “*Her kim zulmederek bir yer alırsa, Allah'ın gazabına uğramış olduğu halde Allah'a kavuşur*” buyurmuştur. İshâk, rivâyetinde (Rabî'a'yı): “Rabî'âtü'bnü Aydân” diye zikretmiştir.⁶⁹

Rivâyetin Sened Yönünden Değerlendirilmesi

Züheyr b. Harb: Nesâ ehliendir. İbn Sa'd, Züheyr için “sika ve sebt” vasıflandırmasında bulunmuştur.⁷⁰ Buhârî de benzer bilgileri zikrettikten sonra onun İbn Uyeyne'den semâ'ı olduğu bilgisini paylaşmıştır.⁷¹ İbn Ebî Hâtim, Yahyâ b. Maîn'in onun için “Züheyr b. Harb yalnız bir kabileye bedeldir” dediğini aktarmıştır. Yine aynı eserde onun için “sadûk” denilmiştir.⁷² İbn Hibbân, râvîye *es-Sikât*'ın da yer vermekte, “mütkin ve zâbıt” ifadeleri ile ta'dil ettikten sonra Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn'in akranı olduğunu söylemiştir.⁷³ Mizzî, Yahya b. Maîn'in “sika”, Nesâ'nin “sika, me'mûn” dediğini nakletmiştir. Hicri 234 senesi Şaban'ında Bağdat'ta dâr-ı beka'ya göçmüştür.⁷⁴ Dolayısıyla Züheyr b. Harb sika bir ravidir.

İshâk b. İbrâhîm: İbn Ebî Hâtim (v. 327/938), “Müslümanların imamlarından biridir” demektedir.⁷⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*'ında ismini zikretmektedir.⁷⁶ İshâk b. İbrâhîm'in meşhûr ismi İbn Râhûye'dir. Kütüb-i sitte müellifleri ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Ancak bu konuda İbn Mâce istisnâsı vardır. Çünkü İbn Mâce, İbn Râhûye'den hadis rivayet etmemiştir.⁷⁷ Zehebî, “el-imâmü'l-kebîr, doğunun imamı ve seyyidü'l-huffâz” şeklinde tavsîf etmektedir.⁷⁸ İbn Ebi Hâtim, Ebû Zür'a'ya İshâk'ın senedlerini ve metinlerini ezberlemesi konusunu zikretmiş, Ebû Zür'a da ona cevaben, “Hafızası İshâk'tan daha güçlü kimseyi görmedim” demiştir.⁷⁹ Hicri 238 senesinde vefat etmiştir.⁸⁰ Sonuçta İshâk b. İbrâhîm'in sika olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁹ Müslim, “İmân”, 224.

⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/357-358.

⁷¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/391.

⁷² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/591.

⁷³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/257.

⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 9/404-405; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/489.

⁷⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/210; Nesâî, *Tesmiyetü meşâyih*, 62.

⁷⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/115-116.

⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 2/373, 376.

⁷⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/358.

⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/112.

⁸⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/101-102.

Ebü'l-Velîd: İbn Sa'd, Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî başlığının altında isminin Hişâm b. Abdülmelik olduğunu belirttikten sonra, "sika, hüccet, sebt" demektir. Hicri 227 senesinde Basra'da vefat etmiştir.⁸¹ Şu'be, Zâide, Hammâd b. Seleme'den semâ'ı vardır. Buhârî vefat tarihi hakkında iki farklı bilgi nakletmektedir. İlki yukarıda zikredilen h. 227 senesinde vefat ettiği şeklindeyken, ikincisi h. 226 senesinde vefat ettiğini ifade etmektedir.⁸² Begavî (v. 317/929), bahsi geçen iki tarihten ilkinin eserine almayı uygun görmüştür.⁸³ İbn Ebî Hâtim babasından naklederek Ebü'l-Velîd hakkında "imâm, fakîh, âkil birisidir, hadis rivâyet ederken elinde kitaptan rivâyet ettiğini görmedim" demektir.⁸⁴ İbn Hibbân *es-Sikât*'ında zikretmektedir.⁸⁵ Ahmed b. Hanbel "mutkın" şeklinde tavsîf etmiştir. İclî, "sika, sebt fi'l-hadîs," demektir.⁸⁶ Zehebî, Ebû Zür'a'nın (v. 264/878), "zamanının imâmı" dediğini aktarmakta ve raviyi "hafız, hüccet" şeklinde ta'dîl etmektedir.⁸⁷ İbn Hacer, "sika, sebt" dedikten sonra dokuzuncu tabakadan olduğunu söylemektedir.⁸⁸ Neticede Ebü'l-Velîd'in sika olduğu anlaşılmaktadır.

Ebü Avâne: İsmi Vaddâh olup Yezîd b. Atâ'nın mevlasıdır. İbn Sa'd onun için "sika, sadûk" demektir. Affân b. Müslim, Ebü Avâne'nin hadis rivâyeti konusunda titiz davranarak kendilerine öğrettiği hadisi yazdırdığını nakletmektedir. Ebü Avâne, h. 176 senesinde Hârûn'un hilâfeti döneminde ve Ca'fer b. Süleymân valilik yaparken vefat etmiştir. Aslen Vâsıt ehlinde olup sonra Basra'ya intikal etmiş ve vefatına kadar orada yaşamıştır.⁸⁹ Yahyâ b. Maîn, "ümmî"⁹⁰ olduğunu söylemektedir. Kendisinin yazı yazamadığını, başka birisinin yardım etmesiyle kendisi için yazı yazdırdığını ancak hadis okuyabildiğini söylemektedir.⁹¹ Hakem b. Uteybe, Hammad b. Ebî Süleyman ile Katâde'den semâ'ı vardır.⁹² Ebü Hâtim, "Kitapları sahih, hıfzından hadis rivâyet ettiğinde çok galatı var, sadûk, sika" değerlendirmelerinde bulunmaktadır. Ebü Zür'a da, "Eğer kitabından hadis rivâyet ederse sika'dır" demektir.⁹³ İbn Hibban, *es-Sikat*'ında yer vermekte ve onun âzat edilmiş hikâyesini nakletmektedir.⁹⁴ İbn Abdilberr, Ebü Avâne'nin kitabından hadis rivâyet ettiğinde sika, sebt

⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/302.

⁸² Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 10/95.

⁸³ Begavî, Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzubân b. Sâbûr b. Şâhinşâh el-Begavî, *Târihu vefâti's-şuyûh ellezîne edrakehum el-Begâvî*, thk. Muhammed Azîz Şems, (Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1409/1988), 47.

⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/66.

⁸⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/571.

⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/229-230.

⁸⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/337; Zehebî, *Tehzîbu Tehzîbi'l-Kemâl*, 9/292; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/341.

⁸⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, 573.

⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9/288-289.

⁹⁰ Ümmî; "okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş; az konuşan, konuşurken hata yapan kimse" demektir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Suat Mertoğlu, "Ümmî", İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/309-310.

⁹¹ Yahyâ b. Ma'in, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in, *et-Târihu an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in (Dûri Rivâyeti)*, thk. Ahmed Muhammed Nürseyf, (Mekke: Merkezi'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1399/1979), 4/184.

⁹² Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 10/65.

⁹³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 9/40-41.

⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/562-563.

ve hüccet olduğu konusunda icmâ olduğunu aktarmaktadır.⁹⁵ Sonuçta Ebû Avâne'nin kitabından hadis rivâyet ettiğinde sika olduğu anlaşılmaktadır.

Abdülmelik b. Umeyr: Künyesi Ebû Ömer olup Şa'bî'den önce Kûfe'de kadılık görevini üstlendiği nakledilmektedir. Lakabı el-Kıbtî'dir. Hicri 136 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir.⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, onun hadislerinde "ızdırâb" olduğunu söylemektedir.⁹⁷ Yahyâ b. Maîn ise onun ihtilâta uğradığını dile getirmektedir. Ebû Hâtim, onun hâfiz olmadığını, sâlih olduğunu, vefat etmeden önce de hafızasında bozulma olduğunu söylemektedir.⁹⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*'ın da zikretmektedir.⁹⁹ Ebû İshâk el-Hemedânî, ilmi Abdülmelik b. Umeyr'den alın derken, Nesâî de "onda bir beis yoktur" demektedir.¹⁰⁰ Zehebî de yukarıdaki bilgilere ilâveten Şeyhân'ın onunla ihticâc ettiğini zikretmektedir.¹⁰¹ İclî onun hakkında "sâlihu'l-hadis, yüzden fazla hadis rivâyet etmiş ve sika" demektedir.¹⁰² Sonuçta hadisçilerin bir kısmının sika demesinden, Şeyhân'ın onunla ihticâc etmesinden ve özellikle ihtilata¹⁰³ uğramadan önceki rivayetlerin sebt olacağından dolayı sika olarak kabul edilebilir.

2.1.3. Hennâd b. es-Serî > Ebû'l-Ahvas > Simâk > Alkame b. Vâil b. Hucr el-Hadramî > Vâil b. Hucr: Ebû Dâvûd'da yer alan bu rivâyet Müslim'de zikredilen ve incelenen bir numaralı hadis ile benzer metne sahiptir. Rivâyetin metninin en önemli farkı Müslim'de (كَلْبًا) olarak geçen kelime, Ebû Dâvûd'da (كَلْبًا) şeklinde yer almaktadır.¹⁰⁴

2.1.4. Hennâd b. es-Serî > Ebû'l-Ahvas > Simâk > Alkame b. Vâil b. Hucr el-Hadramî > Vâil b. Hucr: Bu rivâyet bir önceki rivâyet ile aynı senede sahiptir. Metni bir önceki rivâyet ile benzerlik göstermekle beraber rivâyetin son kısmında, "Bir malı zâlim olarak yemek için yemin eden kişiden ahirette Allah Teâlâ'nın yüz çevireceği" bilgisine yer verilmemektedir.¹⁰⁵

2.1.5. Kuteybe > Ebû'l-Ahvas > Simak b. Harb > Alkame b. Vâil b. Hucr > Babası (Vâil b. Hucr): Tirmizî'de yer alan bu rivâyet Müslim'de zikredilen ve incelenen bir numaralı hadis ile benzer

⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/308-309. Ebu Avâne ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/442-448; İbn Abdilhâdî, *Tabakâtü 'Ulemâ'i'l-Hadis*, 1/348-350; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duağâ*, 2/720; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/217-219; İbn Hacer, *Takrîb*, 580.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/433.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *el-Câmi' fi'l-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, (Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1408/1988), 90.

⁹⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 5/361.

⁹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/116-117.

¹⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 18/374-375.

¹⁰¹ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/102.

¹⁰² Zehebî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 6/159. Abdülmelik b. Umeyr'in sika ve hadislerinde sebt olduğunu ifade eden hadisçinin değerlendirmesi için bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/620-621.

¹⁰³ İhtilal: "Yaşlanma vs. sebeplerle hâfıza bozukluğuna uğramak". Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 73.

¹⁰⁴ Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. İzzet Ubeyd ed-De'âs-Âdil es-Seyyâd, (Beyrût: Dâru İbni Hazm, 1418/1997), "Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nüzûr" 2, Hadis No: 3245. Hadis Elbani'ye göre sahihtir. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Davud*, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1419/1998), 2/312. Aynı olayın anlatıldığı farklı senedli ve Elbani'ye göre de sahih olan rivâyet için bkz. Ebû Dâvûd, "Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nüzûr" 2, Hadis No: 3245.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Kitâbu'l-Akdiyye" 26, Hadis No: 3623. Hadis Elbani'ye göre sahihtir. Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Davud*, 2/402.

metne sahiptir. Rivâyetin metninin en önemli farkları şunlardır: Müslim’de arazinin babasından kaldığı belirtilirken, Tirmizî’de böyle bir detay yoktur. Yine Müslim’de Kindeli’nin elindeki araziye ekip biçtiği detayı verilirken, Tirmizî’de böyle bir ifade yer almamaktadır ve son olarak Tirmizî’de (ل) edatı metinde mevcut değildir. Tirmizî, “Bu konuda Hz. Ömer, İbn Abbas, Abdullah b. Amr ve Eş’as b. Kays’tan da hadis rivâyet edildiğini zikretmiştir. Vâil b. Hucr hadisi hasen sahihtir”¹⁰⁶ ifadesini kullanmıştır.¹⁰⁷

2.1.6. Kuteybe > Ebü’l-Ahvas > Simâk > Alkame b. Vâil > Vâil b. Hucr: Nesâî’den gelen bu rivâyet bir önceki Tirmizî rivâyeti ile aynı senede sahiptir. Metni ise Müslim’in *es-Sahîh*’inde zikredilen ve incelenen bir numaralı hadis ile benzerdir.¹⁰⁸

2.1.7. Muhammed b. Ma’mer > Habbân > Ebû Avâne > Abdülmelik > Alkame b. Vâil > Vâil b. Hucr: Yine Nesâî’de yer alan bu rivâyet Müslim’in *es-Sahîh*’inde zikredilen ve incelenen iki numaralı hadis ile benzer metne sahiptir. Rivâyetin metninin en önemli farkları şunlardır: Müslim’de Vâil b. Hucr, “Ben Rasûlullah’ın yanındaydım” derken, Nesâî’de, “Biz Rasûlullah’ın yanındaydık” şeklinde geçmektedir. Müslim’de İmru’l-Kays İbnu Âbis el-Kindî şeklinde zikredilen şahıs, Nesâî’de ise İmru’l-Kays el-Kindî olarak zikredilmektedir. Müslim’de (ظالما) olarak geçen kelime, Nesâî’de (ظالما) şeklinde yer almaktadır. Rivâyetin son kısmında Müslim’de olmayan kıyamet günü (يوم القيامة) kelimesi yer almaktadır.¹⁰⁹

Rivâyetin Sened Yönünden Değerlendirilmesi

Muhammed b. Ma’mer: Nesâî, Muhammed b. Ma’mer el-Behrânî hakkında “lâ be’s bih”¹¹⁰ demektedir.¹¹¹ Ebû Hâtim, “sadûk” lafzıyla tavsîf etmektedir.¹¹² İbn Hibban, *es-Sikat*’ın da zikretmekte ve Muhammed b. Ma’mer b. Ribî’ el-Kaysî demektedir. Künyesi Ebû Abdillâh diyerek giriş yapıp, Basra ehlinden olduğunu, h. 250 senesinden sonra vefat ettiğini bildirmektedir.¹¹³ Ebû Dâvûd, “Leyse bi’hi be’s ve sadûk” derken, Nesâî “sika” olduğunu söylemektedir. Ebû Bekir el-Hatîb de “sika” diyerek ta’dîl etmektedir.¹¹⁴ Zehebî, “hâfız, sika” olarak zikretmektedir.¹¹⁵ Mesleme de, “lâ be’s bih”

¹⁰⁶ Çoğunlukla Tirmizî’nin kullandığı **Hasen sahih**: 1. Senedleri çoğalıp sahih derecesine ulaşan hadis. 2. Birden fazla senedi olup da bunlardan bazıları hasen, bazıları sahih olan hadis. 3. Bazı âlimlerce hasen, diğer bazılarınca sahih kabul edilen hadis. Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 68-69.

¹⁰⁷ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü’l-Tirmizî: el-Câmiü’l-Kebîr*, thk. Merkezü’l Buhûs ve Tekniyetü’l Ma’lûmât, (Kâhire: Dâru’t-Te’sîl, 1437/2016), “Ahkâm” 12, Hadis No: 1397. Şuayb el-Arnaût ve Elbanî’ye göre hadis sahihtir. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil, *el-Câmiu’l-Kebîr (Sünenü’l-Tirmizî)*, (Dimeşk: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), 3/175-176, Hadis No: 1389; Elbanî, *Sahîhu Süneni’l-Tirmizî*, (Riyad, Mektebetü’l-Meârif, 1420/2000), 2/70-71, Hadis No: 1340.

¹⁰⁸ Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb es-Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün’im Şelebî, (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), Hadis No: 5946. Ayrıca aynı olayı anlatıp da senedi farklı olan rivayet için bkz. Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Hadis No: 5953

¹⁰⁹ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Hadis No: 5947.

¹¹⁰ lâ be’s bih: “1. Zehebî ve Irakî’ye göre cerhin 3., Sehâvî’ye göre 5. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis i’tibar için alınır. 2. İbn Maîn ve Ebû Zür’a bu sığayı sika manasında kullanırlar.” Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 86.

¹¹¹ Nesâî, *Tesmiyetü meşâyih*, 54.

¹¹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 8/105.

¹¹³ İbn Hibbân, *es-Sikat*, 9/122.

¹¹⁴ Mizzî, *Tehzibu’l-kemâl*, 26/486-487.

diyerek râvînin durumunu açıklamaktadır.¹¹⁶ Sonuçta hadisçilerin çoğunluğuna göre sika kabul edildiği için sika denilebilir.

Habbân: Habbân b. Hilâl el-Bahilî, “sika, sebt, hüccet” lafızlarıyla ta’dîl edilmektedir. Vefatından önce hadis rivâyet etmekten kaçınmıştır. Hicri 216 senesinde vefat etmiştir.¹¹⁷ Buhârî, nisbesi hakkında el-Bahilî ve el-Kinânî şeklinde iki farklı görüşten bahsetmektedir.¹¹⁸ Tirmizî ve Nesâî, “sika” olduğunu söylemektedirler. Kütüb-i sitte yazarları eserlerinde onun nakillerine yer vermektedirler.¹¹⁹ Neticede Habbân’ın sika olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.8. Hişam b. Abdilmelik > Ebû Avâne > Abdilmelik > Alkame b. Vâil > Vâil b. Hucr: Ahmed b. Hanbel’in *Müsned* kitabındaki bu rivâyet sened ve metin açısından Müslim’in ikinci rivâyeti ile benzerlik göstermektedir. Sened kısmında Müslim’de Ebü’l-Velid’den (Hişam b. Abdilmelik) sonra iki yeni râvî ismi daha zikredilirken, metin açısından *Müsned*’de yer alan rivâyetin sonunda Nesâî’de ki gibi (ﷺ) ifadesi yer almaktadır.¹²⁰

Rivâyetin Sened Yönünden Değerlendirilmesi

Hişam b. Abdilmelik: Yukarıda zikredilen Ebü’l-Velid’dir. Dolayısıyla daha önce zikredilen râvîler, ilgili yerde tahlil edildiği için burada tekrar edilmemiştir.

2.1.9. Muhammed b. Abdillâh b. el-Cüneyd > Kuteybe > Ebü’l-Ahvas > Simak > Alkame b. Vâil > Babası (Vâil b. Hucr): İbn Hibban’da yer alan bu rivâyet¹²¹, Müslim’de zikredilen ve incelenen bir numaralı hadis¹²², Ebû Dâvûd¹²³, Tirmizî¹²⁴ Nesâî¹²⁵ ve Beyhakî,de¹²⁶ yer alan hadislerle aynı metne sahiplerdir. İbn Hibban da, Vâil b. Hucr’un rivâyet ettiği hadisin isnadı Müslim’in şartına göre sahihtir.¹²⁷ ifadesini kullanılmıştır.¹²⁸

¹¹⁵ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 2/109.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/706.

¹¹⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, 9/300.

¹¹⁸ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 3/492.

¹¹⁹ Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 5/330. Habbân’ın sika olduğunu ifade eden hadisçilerin değerlendirmeleri için bkz. İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, 1/280; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 3/297; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/214. Zehebî, *el-Kâşif*, 1/306; *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 10/239; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/343-344.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâût vd., (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1416-1421/1995-2001), 31/154-155, Hadis No: 18863.

¹²¹ İbn Belban, el-Emîr Alaüddin Ali b. Belban, *Sahîhu İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnâût, (Beyrût: Müessesetü’r-Risale, 1414/1993), 11/463-465 Hadis No: 5074.

¹²² Müslim, “İmân”, 223.

¹²³ Ebû Dâvûd, “Kitâbu’l-Eymân ve’n-Nüzûr”, 2, Hadis No: 3245.

¹²⁴ Tirmizî, “Ahkâm”, 12, Hadis No: 1340.

¹²⁵ Nesâî, “Kitâbu’l-Kazâ”, 40, Hadis No: 5946.

¹²⁶ Beyhakî, *Marifetü’s-Sünen ve’l-Âsâr*, (Kahire: Dârü’l-Vefâ, 1411/1991), 14/351-352. Hadis No: 20263.

¹²⁷ İbnü’s-Salah sahih hadisleri Buhârî ve Müslim rivayetlerini esas alarak en güvenilir olandan başlamak üzere yedi dereceye ayırmıştır. Bunlar: 1. Muttefekun aleyh olan hadisler. 2. Buhârî’nin yalnız başına rivâyet ettiği hadisler. 3. Müslim’in yalnız başına rivâyet ettiği hadisler. 4. Kitaplarına almamış olsalar da Buhârî ve Müslim’in şartlarına uygun olan hadisler. 5. Yalnız Buhârî’nin şartlarına uygun olan hadisler. 6. Yalnız Müslim’in şartlarına uygun olan hadisler. 7. Buhârî ve Müslim’in dışındaki hadis âlimlerinin sahih kabul ettiği hadisler. İbnü’s-Salah, Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu’l-hadis*, (neşr. Nureddin İtr), (Dimeşk: 1406/1986), 17-21; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 147. Dolayısıyla bu hadis altıncı derecededir.

Rivâyetin Sened Yönünden Değerlendirilmesi

Muhammed b. Abdillâh b. el-Cüneyd: Muhammed b. Abdillâh b. el-Cüneyd Ebû Abdillâh en-Neysâbü'rî, Cürcân'da yaşamıştır. Muhammed b. Ali b. el-Hasan b. Şekîk, İshâk b. Mansûr el-Kevsec başta olmak üzere pek çok kişiden hadis rivâyet etmiştir. İbn Ebî Hâtîm, Muhammed b. Abdillâh el-Cüneyd'in Rey'e geldiğini ve ondan semâ yoluyla hadis aldıklarını aktarmaktadır.¹²⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*'ın da kendisinden bahsetmekte ve 303 ya da 304 senesinde vefat ettiği bilgisine yer vermektedir. Ayrıca "sâlih bir şeyh" olduğunu belirtmiştir.¹³⁰ Neticede Muhammed b. Abdillâh b. el-Cüneyd'in sika olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.10. Ebû Abdillâh el-Hâfız > Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Düheym es-Sînanî > Muhammed b. Hüseyin b. Ebi'l-Huneyn > Ebû'l-Velid > Ebû Avâne > Abdülmelik b. Umeyr > Alkame b. Vâil > Babası (Vâil b. Hucr): Beyhakî'de yer alan bu rivâyet¹³¹, Müslim'de zikredilen ve incelenen iki numaralı hadis¹³², Nesâî¹³³ ve Ahmed b. Hanbel'de¹³⁴ yer alan hadislerle aynı metne sahiplerdir. Ancak Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye)'de, $\text{لَمْ يَسْمَعْ} \text{ مِنْ} \text{ أَبِي} \text{ عَبْدِ} \text{ اللَّهِ} \text{ بْنِ} \text{ أَبِي} \text{ هَاتِيمٍ}$ ibaresinden $\text{ذَكَرَ} \text{ فِي} \text{ سِوَاهِ}$ sonraki metin yoktur.¹³⁵

Rivâyetin Sened Yönünden Değerlendirilmesi

Ebû Abdillâh el-Hâfız (Ebû Abdillâh): Tam ismi Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. Hicri 321 senesinde doğmuş, gençliğinde Bağdat'a gelmiş ve hicri 405 yılında Nisabur'da vefat etmiştir. Sika, ilim ve marifet ehli, salih bir şeyhtir.¹³⁶ Sonuçta Ebû Abdillâh el-Hâfız'ın (Ebû Abdillâh) sika olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Düheym es-Sînanî: Bu zat, "şeyh, sika, müsnid, fâzıl" lâfızlarıyla ta'dil edildikten sonra kendisinin Kûfe muhaddisi olduğu belirtilmektedir. İbrâhim b. Abdillâh el-Absî el-Kassâr ve başkalarından sema'ı vardır. Kendisinden de el-Hâkim, Muhammed b. Ali et-Temimî ve daha pek çok kişi hadis rivâyet etmiştir. Beyhakî'nin eserlerinde onun rivâyet ettiği hadisler yer almaktadır. Ebû Abdillâh el-Kâsım b. el-Fadl b. Ahmed es-Sekafî'nin telîf ettiği *es-*

¹²⁸ İbn Belban, el-Emîr Alaüddin Ali b. Belban, *Sahîhu İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1414/1993), 11/463-465 Hadis No: 5074; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî: el-Câmiü'l-Kebîr*, tahk. Merkezü'l Buhûs ve Tekniyetü'l Ma'lûmât, (Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1437/2016), "Ahkâm" 12, Hadis No: 1397. Şuayb el-Arnaût ve Elbanî'ye göre hadis sahihtir. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil, *el-Câmiü'l-Kebîr (Sünenü't-Tirmizî)*, (Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), 3/175-176, Hadis No: 1389; Elbanî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1420/2000), 2/70-71, Hadis No: 1340.

¹²⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, 7/295.

¹³⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/155-156.

¹³¹ Beyhakî, *Marifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1411/1991), 14/351-352. Hadis No: 20262.

¹³² Müslim, "İmân", 224.

¹³³ Nesâî, "Kitâbu'l-Kazâ", 40, Hadis No: 5947.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/154-155, Hadis No: 18863.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 26, Hadis No: 3623.

¹³⁶ Geniş bilgi için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm ve Ahbâru Muhaddisihâ ve Zikru Kuttânihe'l-Ulemâi min Gayri Ehlihâ ve Vâridihâ (Târîhu Bağdâd)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrût: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1422/2002), 3/509-511; İbn Abdülhâdî, *Tabakât*, 3/237-243; Zehebî, *Mizân*, 3/608; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 17/162-177.

Sekafiyyât isimli eserde de râvinin sikalardan bir tanesi olduğu ifade edilmektedir. Hicri 351 senesine kadar yaşadığına dair bir bilgiye yer verilse de Zehebî henüz onun vefat tarihini bulamadığını zikretmektedir. Zehebî, İbn Hammâd el-Kufî'nin, "sâlih, sadûk" dediğini aktarmıştır.¹³⁷ Neticede Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Düheyim es-Sînanî'nin sika olduğu anlaşılmaktadır.

Muhammed b. Hüseyin b. Ebi'l-Huneyn: Tam ismi Muhammed b. el-Huseyn b. Mûsâ b. Ebî Huneyn el-Kûfî'dir. Kûfeli sadûk, mutkın ve sâlih bir ravidir. Hicri 277 yılında vefat etmiştir. İbn Hibbân, *es-Sikât* isimli eserinde ona yer vermiş ve Ebû Nuaym ve Ebü'l-Velîd'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Kûfe ehli rivâyette bulunmuştur.¹³⁸ Sonuçta Muhammed b. Hüseyin b. Ebi'l-Huneyn'in sadûk ravi olduğu görülmektedir.

2.1.11. Ebû Abdillâh > Ebü'l-Fadl b. İbrâhim > Ahmed b. Seleme > Kuteybe > Ebü'l-Ahvas > Simak b. Harb > Alkame b. Vâil b. Hucr > Babası (Vâil b. Hucr): Beyhakî'de yer alan bu rivâyet¹³⁹, Müslim'de zikredilen ve incelenen bir numaralı hadis¹⁴⁰, Ebû Dâvûd¹⁴¹, Tirmizî¹⁴² ve Nesâî'de¹⁴³ yer alan hadislerle aynı metne sahiptir.

Rivâyetin Sened Yönünden Değerlendirilmesi

Ebü'l-Fadl b. İbrâhim: Tam ismi Muhammed b. İbrâhim b. el-Fadl en-Neysâbüri'dir. Hicri 347 yılında Şevval ayında vefat etmiş olup sika bir ravidir.¹⁴⁴ Dolayısıyla Ebü'l-Fadl b. İbrâhim'in sika olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmed b. Seleme: Tam ismi Ebü'l-Fadl Ahmed b. Seleme b. Abdillâh olup hâfız, mutkın, hüccet, me'mûn, mücevvid¹⁴⁵ bir ravidir. İmam Müslim'e Kuteybe b. Saîd'den hadis öğrenmek için Belh ve Basra'ya doğru çıktığı yolculuğunda (rihle) yol arkadaşı olmuştur. Ahmed b. Seleme'nin Müslim'in *Sahîh*'ine benzer şekilde olan bir mustahraca¹⁴⁶ sahip olduğundan da bahsedilmiştir. Hicri

¹³⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 16/36-37; *Târîhu'l-İslâm*, 8/49-50.

¹³⁸ Geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 7/230. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/152; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/9-10. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 13/243-244; *Târîhu'l-İslâm*, 6/605-606.

¹³⁹ Beyhakî, *Marifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1411/1991), 14/351-352. Hadis No: 20263; Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 3/162-166; *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrût: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1424/2003), 9/89-100; *el-Muğni fi'd-Duafâ'*, 2/600; İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, thk. Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, (Beyrût: Müessesetu'l-'Alemlî li'l-Matbû'ât, 1390/1971), 5/232-233.

¹⁴⁰ Müslim, "İmân", 223.

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, "Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nüzûr", 2, Hadis No: 3245.

¹⁴² Tirmizî, "Ahkâm", 12, Hadis No: 1340.

¹⁴³ Nesâî, "Kitâbu'l-Kazâ", 40, Hadis No: 5946.

¹⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 15/572; *Târîhu'l-İslâm*, 7/856-857.

¹⁴⁵ Mücevved: Sahîh ve haseni şumulüne alan makbul hadis. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 105. Dolayısıyla bu şekilde hadis rivâyet eden kişidir.

¹⁴⁶ Mustahrac: "1. Meşhur hadis kitaplarından birindeki hadislerin, bu kitap sahibinin senedlerinden ayrı senedlerinin bulunmasıyla meydana getirilen kitap. 2. Bazı hadis kitaplarından derlenen hadislerle meydana getirilen kitap. 3. Önceki bir eserin noksan ve hatalarının tenkid edilmesi ve yeni ilaveler yapılmasıyla meydana getirilen eser." Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 116.

286 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁷ Sonuçta Ahmed b. Seleme'nin hüccet, me'mûn ve mücevvid bir ravi olduğu anlaşılmaktadır.

Rivâyetler sened yönünden değerlendirilirken raviler, ilk geçtikleri yerlerde tahlil edilmişler, daha sonra geçtikleri yerlerde tetkik edilmemişlerdir.

2.2. Hadislerin Sıhhat Yönünden Değerlendirilmesi

Müslim'den gelen birinci rivâyet, münekkid hadisçilerinin ekseriyetinin Simâk ve Alkame hakkında "sika" ifadesini kullandıkları için ve Elbânî'nin değerlendirmesine göre sahihtir.¹⁴⁸ Müslim'den gelen ikinci rivâyet de, Alkame'nin yanı sıra Abdülmelik b. Umeyr ve Ebû Avâne'yi münekkid hadisçilerinin çoğunluğu "sika" kabul ettikleri için ve Elbânî'nin değerlendirmesine göre sahihtir.¹⁴⁹

Ebu Dâvûd'dan gelen iki rivâyet Elbânî ve Şuayb el-Arnaût' a göre sahih¹⁵⁰, Tirmizî'den gelen tek rivâyet, Tirmizî ve Elbânî'ye göre hasen sahih¹⁵¹, Nesâî'den gelen iki rivâyet, râvilerinin sika olmalarından dolayı sahih¹⁵² ve Ahmed b. Hanbel'in isnadı Şuayb el-Arnaût'un değerlendirmesinde Müslim'in şartına göre sahihtir.¹⁵³ Ayrıca İbn Hibban'ın rivayetinin isnadı Şuayb el-Arnaût'un değerlendirmesinde Müslim'in şartına göre sahih¹⁵⁴ olup Beyhakî'den gelen iki rivayet de Müslim'in rivayetlerinin aynısı olduğu için sahihtir.¹⁵⁵

2.3. Rivâyetin Şerhi

Bilindiği gibi insanlar arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Bu ihtilâfların sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulabilmesi için hak ve adalete riayet etmek şarttır. Rasûlullah (s.a.s.), anlaşmazlıklarda bireyin öncelikle vicdanına danışmasını istemiş, haksız ise birtakım yalan deliller veya yalan yere yemin ederek davayı kazananı karşı tarafın hakkının yenilmemesini tavsiye etmiştir.

¹⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/54; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/302-304; İbn Abdilhâdî, *Tabakât*, 2/342-343; Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 13/373; *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/156; *Târîhu'l-İslâm*, 6/674; Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Celâleddîn es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 283.

¹⁴⁸ Müslim, "İmân", 223. Elbani, *Sahihu'l-Câmi's-Sağir ve Ziyadetuhu*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1408/1988), s. 282. Hadis No: 1321; Elbânî, *Sahihu't-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/172. Hadis no: 1828.

¹⁴⁹ Müslim, "İmân", 224. Elbani, *Sahihu'l-Câmi's-Sağir ve Ziyadetuhu*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1408/1988), s. 1049, Hadis No: 6075; Elbânî, *Sahihu't-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/181, Hadis no: 1870.

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, "Kitâbu'l-Eymân ve'n-Nüzûr", 2, Hadis No: 3245; Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut-Muhammed Kâmil, (Şam: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009), "Eymân ve'n-Nüzûr", 5/149, Hadis no: 3243; Elbani, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2/11; Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 26, Hadis No: 3623; Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut- Muhammed Kâmil, 5/471, Hadis no: 3624; Elbani, *Şahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1419/1998), 2/402.

¹⁵¹ Tirmizî, "Ahkâm" 12, Hadis No: 1340. Elbani, *Sahihu Süneni Tirmizi*, (Riyad: Mektebetü'l Maarif, 1420/2000), 2/71.

¹⁵² Nesâî, "Kitâbu'l-Kazâ", 39, Hadis No: 5946; "Kitâbu'l-Kazâ", 40, Hadis No: 5947.

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût-İbrahim ez-Zeybek, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999), 31/154-155, Hadis No: 18863.

¹⁵⁴ İbn Belban, el-Emîr Alaüddin Ali b. Belban, *Sahihu İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1414/1993), 11/463-465 Hadis No: 5074.

¹⁵⁵ Müslim, "İmân", 224; Beyhakî, *Marifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1411/1991), 14/351-352. Hadis No: 20262. Müslim, "İmân", 223; Beyhakî, *Marifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, 14/351-352. Hadis No: 20263.

Hadiste geçen gasb kelimesi sözlükte, “bir şeyi zulmen ve kahren almak”¹⁵⁶ ya da daha kısa ifadeyle “bir şeyi zulmen almak”¹⁵⁷ anlamına gelmektedir. İbn Düreyd (v. 321/933), gasp fiilini işleyen kişinin “gâsıb”, gasba uğrayarak kahren alınan kişi ve malın ise “mağsûb” şeklinde adlandırıldığı bilgisini vermektedir.¹⁵⁸ İstilahta: “Birisinin mütekavvim ve muhterem bir malını açıkça ve delâleten veya âdete nazaran izni olmaksızın haksız yere elinden veya daire-i tasarrufundan almaktır”¹⁵⁹ şeklinde geçmektedir. Gasbın sözlükte geçen anlamı, istilâhî anlamından daha geniş, daha kapsamlıdır.¹⁶⁰ İbn Kudâme (v. 620/1223) de, “Başka birisinin malının haksız bir şekilde ele geçirilmesi, elde edilmesi, zorla alınması” anlamına geldiğini belirtmekle birlikte bu fiilin Kur’ân, sünnet ve icmâ ile haram kılındığını aktarmaktadır.¹⁶¹

Gasp ile hırsızlık konusunda önemli bir ayırım söz konusudur. Hırsızlık ile gaspı ayıran temel fark, gasp fiilini işleyen kişi, bu işi karşı tarafın gözü önünde yapmaktadır. Dolayısıyla gasp alenen işlenen bir fiilken hırsızlık gizli, karşı tarafın haberi olmadan gerçekleşmektedir. Ayrıca gaspta baskı kurmak ve karşı tarafı zorlamak gibi durumlar da mevcuttur. Gâsıb, gasp ettiği malı ilk seçenek olarak aynen iade etmelidir. Eğer mal bozulmuş veya ortadan yok olmuşsa bu durumda da ikinci seçenek devreye girer ve gâsıb malın değerini tazmin etmekle mükellef olur. Bu mükellef olma durumu tabiat olayları sonucu oluşan yıkıcı afetlerde dahi geçerlidir. Gasbın uhrevî cezasının yanı sıra dünyevî cezası da vardır.¹⁶²

İslâm hukuk kuralları, amacı doğrultusunda kişilerin din, can, nesil, akıl ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla hareket eden bir sistem üzerine kuruludur.¹⁶³ Bu sistem işleyiş bakımından öncelikle aslî delillerden sayılan Kur’ân, sünnet, icmâ’, kıyas olmak üzere dördü ana temele dayanmaktadır.¹⁶⁴

¹⁵⁶ Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrâhim es-Sâmerrâî, (y.y.: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 4/374; Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-Luğa*, thk. Muhammed 'İvad Mur'ib, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001), 8/62.

¹⁵⁷ Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attar, (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/194; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/648; Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, tşk. Mahmûd Ebû Dakîka, (Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937), 3/58.

¹⁵⁸ İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-Luğa*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 1/348.

¹⁵⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 7/327.

¹⁶⁰ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye Kamusu*, 7/327.

¹⁶¹ İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî el-Cemmâilî, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki-Abdülfeţâh Muhammed el-Hulv, (Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1417/1997), 7/360.

¹⁶² Halit ÇalıŖ, “Borçlar Hukuku”, *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 438.

¹⁶³ Abdurrahman Haçkalı, “Şer'i Hükümlerin Genel Amaçları”, *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 234-237.

¹⁶⁴ Abdullah Kahraman, “Şer'i Deliller”, *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 141.

İslâm hukukunun alt dallarından biri olan ceza hukukunda işlenmesi yasaklanmış fiiller ve bu fiillerin hukuki sonuçları olan cezalar ele alınmaktadır.¹⁶⁵

Serahsî, gasbın haram kılınmış bir eylem olduğunu söyledikten sonra bunun sebebini ilgili eylemin düşmanlık ile zulüm içermesine bağlamaktadır. Ayrıca gasp fiilinin haram kılınmasının şeriatte Kur'ân ve sünnet ile te'kit edildiğini de ifade etmektedir.¹⁶⁶ Gâsıba verilecek olan ceza, ta'zîr grubu içerisinde yer almaktadır.¹⁶⁷ Ta'zîr cezaları hapis, sürgün, dövme, edep yerini örten kısım müstesna olmak üzere elbiselerini çıkarmak, kişi işlediği suç tekrarlar ve tövbe de etmez ise suçunu insanlara duyurmak ve o kişiyi insanlar arasında gezdirerek teşhir etmek, saçını tıraş etmektir.¹⁶⁸ Bunların yanı sıra kınamak, tehdit etmek, azarlamak ve nasihat etmek de ta'zîr cezalarından sayılmaktadır.¹⁶⁹ Nass ile belirlenmiş had cezalarında bağışlamak ve şefaatchilik câiz değilken ta'zîr de bağışlamak ve şefaatchilik câizdir. Nitekim ta'zîr cezası Allah hakkı ile alakalıysa bu durumda veliyyü'l-emr bağışlama veya ta'zîr cezasından daha münasip bulunduğunu tatbik edebilme muhayyerliğine sahip olmakla birlikte günahından dolayı bağışlanma isteyen kişiye şefaatte de bulunabilmektedir. Eğer işlenen suç kul haklarıyla alakalı ise bu durumda mağduriyet yaşayan kişi, eylemi işleyen suçlunun cezalandırılmasını talep etme hakkına sahiptir. Veliyyü'l-emrin, suçu işlemiş şahsı bağışlayarak mağdur olan kişinin hakkını düşürmesi câiz değildir.¹⁷⁰

Öte yandan gasp fiilinin ahiretteki hükmü günah, hak edilen azap, Yüce Allah'ın kızması ve rahmetinden uzaklaştırmasıdır.¹⁷¹ Çünkü insanların malları, kişinin her türlü haklarının hiçe sayılıp kendisinin istemediği halde zorla müdahil olmasından korunmuştur. Bile bile bir başkasına ait olan mala el uzatan kişi zulüm etmiş, Allah Teâlâ'nın emirlerine uymayıp karşı gelerek toplumda kötü bir örnek olmuş, gerek bireylerin gerekse kamunun güvenliğini yok saymış, çıkarını ihlâl etmiş, emlak hürriyetine riâyet etmemiş olur. Gasp fiilinin dünyevi hükmünü, gasp edilen mal eğer yerindeyse sahibine geri verilmelidir, eğer mal harcanıp tükenmişse, zarara uğramışsa, o zaman malın bedeli ne ise o sahibine ödenmelidir. Gasp edilen malın gâsıb tarafından sahibine iadesi, ilgili eylemin gerçekleştiği mekânda olur.¹⁷²

¹⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, "Ceza", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/473. Sünnette ceza uygulamaları konusunda geniş bilgi için bkz. Mehmet Dilek, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Ceza Uygulamaları-Sünnette Ceza Anlayışı-* (Ankara: İlahiyat yay., 2020).

¹⁶⁶ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 11/49.

¹⁶⁷ Ebû Zehra, Muhammed, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî: el-Ukûbe*, (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 73.

¹⁶⁸ Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Diniyye*, thk. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî, (Kuveyt: Mektebetü Dâri İbn Kuteybe, 1409/1989), 344, 347-348.

¹⁶⁹ Talip Türcan-Ünal Yerlikaya, "Ceza Hukuku", *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 527.

¹⁷⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 346.

¹⁷¹ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Sahihu Müslim bişerhi'n-Nevevî (el-Minhac)*, (Kahire: el-Matbaatü'l-Misriyye, 1347/1929), 2/162; Mübarekfûri, Ebû'l-Ali Muhammed b. Abdirrahman b. Abdirrahim el-Mübarekfûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî bişerhi Câmî't-Tirmizî*, (y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/570, Hadis No: 1355.

¹⁷² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/59; Gasp ile ilgili geniş bilgi için bkz. Bilmen, *Hukuku İslâmiyye Kamusu*, 7/330-333.

Hadiste geçen beyyine kelimesi; “b-y-r” kökünden meydana gelip beş mana ihtiva etmektedir. Bunlar birleşme, ayrılma, açık seçik ortaya çıkarma/görünür olma, açık/anlaşılır/akıcı ve muhatabını etkileyici konuşma ve Allah Teâlâ’nın, insanı beyân öğretmekle mümeyyiz kılmasıyla onu tüm hayvanlardan ayırmasıdır.¹⁷³ Dolayısıyla beyyine, “Doğruyu yanlıştan, hakkı bâtıldan ayıran belge” manasındadır.¹⁷⁴ Özellikle bu kelime, İslâm muhakeme hukukunda kesinlik ifade eden belli ispat vasıtalarına verilen bir genel isim olup, “bir hakkın veya kendisine hukukî sonuç bağlanan bir olayın ispatını sağlayan özel kat’i delil” demektir. Bu da umumiyetle şahitlik, yazılı delil ve kesin karîne şeklinde üç grupta ele alınır.¹⁷⁵

Öte yandan Kur’ân-ı Kerîm’de başka kişilere ait malların haksız bir şekilde yasaklanmış yollarla elde edilmesi haram hükmüne tâbidir. Bu konu hakkında Allah Teâlâ, kullarını birbirlerinin mallarını haksızlıkla yememeleri konusunda uyarılmaktadır.¹⁷⁶ Yüce Allah, kullarına karşı adaletini her durum ve şartta koruyup gözetmektedir. Gasp gibi şer’î olarak hükmü belirlenmiş bir fiilde herhangi bir bireye ya da gruba taviz göstermesi durumu asla söz konusu değildir.¹⁷⁷ Tefsîr ve hadîs metinlerinde ilgili âyetin¹⁷⁸ indiriliş sebebi izah edilirken, Ehl-i kitaba mensup bazı kimselerin yeminin dinî açıdan taşıdığı ehemmiyeti görmezden gelerek kendilerine fayda sağlamak üzere bir araç haline getirmeleri noktasında cereyan eden olaylar zikredilmektedir. Âyette yer alan ifadeler, bu işi yapanların karşılaşacakları kötü sonu son derece açık bir dille anlatılmaktadır.

Bilindiği gibi insanlar günah işleyebilme potansiyeline sahip bir şekilde dünyaya gelmektedirler. Aslında bu durum imtihanın bir parçasıdır. Elbette bir Müslüman elinden geldiğince haramlardan uzak durmalı ve dinin emirlerini yerine getirmelidir. Ancak bir günah işlediğinde inancımızda önemli bir yeri olan tövbe kapısını da unutmamalıdır. Nitekim insan günah işlemiş olsa bile bu âyetteki uyarıyı dikkate almalı ve Rabb’inin kendisine yüz çevirmesinden korkarak ebedî hayatını kurtarmalıdır. İlgili âyette Allah Teâlâ, bu fiilin çirkinliğinden ve ağır sonuçlarından bahsederek inananları o can yakıcı sondan korumak istemektedir. Yüce Allah’ın bu fiili işleyenlerin yüzüne bakmaması ve onlarla konuşmamasında ki gaye, fâillerin kıymetinin ve saygınlığının olmadığını, bu acı sonu hak ettiklerini, günahlarının affedilmeyeceğini veya sâlih kulları için yapılan övgüye onların mazhar olamayacağını gösterebilmektedir.¹⁷⁹ Kurtubî (v. 671/1273) tefsirinde, ilgili

¹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 13/62-69.

¹⁷⁴ Bekir Topaloğlu, “Beyyine”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/96.

¹⁷⁵ Geniş bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Beyyine”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/97.

¹⁷⁶ Bakara, 2/188 Meali: “Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”; Âl-i İmrân, 3/77. Meali: “Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte o kişilerin âhirette hiç payları yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları arındırmayacaktır. Onlar için elem verici bir azap vardır.”

¹⁷⁷ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/608.

¹⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/77.

¹⁷⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/609-610.

âyetin¹⁸⁰ iniş sebebi hakkında Eş‘as b. Kays ile bir Yahudi arasında cereyan eden ve incelediğimiz rivâyetlerle aynı konuya sahip olan gasp edilmiş bir arazi meselesinden bahsedilmektedir.¹⁸¹ Yahudi’nin malı almak için yalan yere yemin etmekten geri durmayacağını iddia eden davacı bu olay sonunda Allah Teâlâ’nın, ilgili âyeti indirdiğini zikretmektedir. Yine aynı tefsirde Hz. Peygamber’den şu rivâyet aktarılmaktadır: Rasûlullah (s.a.s.), “*Bir Müslümanın hakkını yemin ederek alan kişiye, Allah Teâlâ cehennem ateşini vacip kılar, cenneti de haram kılar*” buyurmuştur. Bunu işiten sahâbeden bir isim, “Ey Allah’ın Rasûlü! Bu önemsiz bir şey dahi olsa böyle midir?” diye sorunca, Hz. Peygamber, “*İsterse misvak ağacından bir dal olsun (böyledir)*”¹⁸² buyurmuştur. Kurtubî, ayrıca âyetin sonunda yer alan, “*Allah Kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem verici bir azab vardır.*”¹⁸³ Rasûlullâh’ın (s.a.s.) hakkı elinden alınan kimseyi; “*Bir müslümanın hakkını elinden alırsa...*” diye buyurması, gayrî müslimin hakkını helâl saydığı için değildir. Onun hakkını elinden almak da haramdır. Mefhûmu muhalife kaail olanlarca bu cümlelerin manası; “Müslümanın malını yalan yere yeminle elinden almak, Allah’ın gazabına uğratabileceği derecede büyük bir günahdır. Gayrî müslimin hakkını almak da haram ise de bu derece azâbı icabettirecek derecede değildir.” demektir.¹⁸⁴ Allah Teâlâ’nın, kıyamet gününde ilgili âyetlerde zikrettiği günahları işleyenlere karşı gazablı olacağı ve bu kimselerden razı olmayacağı söylenmektedir. Bu durumun sebebi de şudur: Allah’ın (c.c.), bir kişiye kızdığı ve gazapta bulunduğu o kişi ile konuşmayacağı bildirilmektedir. Taberî, buradaki konuşmama olayını Yüce Allah’ın o kimselerle sevecekleri bir biçimde konuşmayacak olmasıyla izah etmiştir. Yine bu vaziyetin, Allah Teâlâ’nın melekleri o kimseleri selamlamak üzere yollamayacağı manasında anlaşılabilirliği de zikredilmektedir. Ayrıca Allah (c.c.), bu fiillerde bulunan kimselerin kötü amellerini

¹⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/77. Bakara, 2/174 Meali: “*Allah’ın indirdiği kitabın bir bölümünü gizleyenler ve onu az bir şey karşılığında satanlar yok mu, onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak! Onlar için elem verici bir azap vardır.*” Görüldüğü gibi âyetin son kısmı önceki âyetle benzeşmektedir.

¹⁸¹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Etfafeyyîş, (Kâhire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1384/1964), 4/119-120. Konu ile ilgili hadisler için bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. Muğire el-Cu‘fi, *Sahîhu’l-Buhârî el-Câmi’u’l-müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallâllâhu ‘aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, (Kâhire: Dâru’t-Te’sîl, 1433/2012), “Husûmât”, 2, Hadis No: 2428-2429; “Şehâdât”, 19, Hadis No: 2683-2684; Müslim, “İmân”, 220; Ebû Dâvûd, “Kitâbu’l-Eymân ve’n-Nüzûr”, 2, Hadis No: 3243; “Akdiye”, 25, Hadis No: 3621; Tirmizî, “Buyû”, 43, Hadis No: 1323; “Tefsîru’l-Kur’ân”, 4, Hadis No: 3259; Nesâî, “Kadâ”, 41, Hadis No: 5948; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, (y.y.: Dâru’l-İhyâ Kütübî’l-Arabî, ts.), “Ahkâm”, 7, Hadis No: 2322; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/81, Hadis No: 3597; 7/140-141, Hadis No: 4049; 36/157-158, Hadis No: 21837.

¹⁸² Müslim, “İmân”, 218; Nesâî, “Kadâ”, 33, Hadis No: 5939-5940; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, *Müsnedü’l-İmâm ed-Dârimî*, thk. Merzûk b. Heyyâs Âli b. Merzûk ez-Zehranî, (by.: y.y., 1436/2015), “Siyer”, 1023, Hadis No: 2622; Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvatta’ü’l-İmâm Mâlik*, thk. M. Mustafâ el-A‘zamî, (Abu Dabi: Müessesetü Zayed b. Sultân Âli b. Nehyân, 1425/2004), “Akdiye”, Hadis No: 2693; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/576, Hadis No: 22239; 39/492, Hadis No: 24009/55; 39/492-493, Hadis No: 24009/56; 39/493, Hadis No: 24009/57.

¹⁸³ Âl-i İmrân, 3/77. Bakara, 2/174 Meali: “*Allah’ın indirdiği kitabın bir bölümünü gizleyenler ve onu az bir şey karşılığında satanlar yok mu, onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak! Onlar için elem verici bir azap vardır.*”

¹⁸⁴ Nevevî, *el-Minhac*, 2/162.

ıslah edip temizlemez ve arındırmaz. Zeccâc'a göre, Allah Teâlâ bu kimseleri hayır ile anmaz, methetmez ve temiz kişiler şeklinde isimlendirmez.¹⁸⁵ Âyetin elem verici azaptan bahseden son kısmında Kurtubî yine önceki âyette konunun izah edildiğini söyleyerek şu âyete¹⁸⁶ yönlendirmektedir. Buna göre, elim yani acıklı manasına gelen sözcüğün Arapça'da ki anlamsal karşılığının acı veren, can yakan olduğunu söylemektedir.¹⁸⁷

Hadiste zikredilen yemin kelimesi sözlükte; "sağ el¹⁸⁸, hak¹⁸⁹, kuvvet¹⁹⁰, kudret¹⁹¹ bereket¹⁹²" anlamlarındaki yemîn (çoğulu eymân), terim olarak kâsem anlamında¹⁹³, bir kimsenin kararlılığını tekit etmek ve başka bireyleri ikna etmek gayesiyle söz ve açıklamasını Allah'ın (c.c.) ismini veya bir sıfatını hatırlatarak kuvvetlendirmesini¹⁹⁴ ifade eder. Kelimenin kök anlamından hareketle, karşılıklı söz verme durumunda tarafların sağ ellerini kullanmaları sebebiyle yeminin bu anlama geldiği zikredilir.¹⁹⁵ Dolayısıyla yemin, bir olayın doğru olup olmadığını beyan veya bir işin yapılıp yapılmadığını ispat hususunda, kişinin, Yüce Allah'ın adı veya sıfatlarından birini kullanarak Allah'ı (c.c.) şahit tutması ve böylece sözünü kuvvetlendirmesidir. Verilen sözü kuvvetlendirmek için o sözü Yüce Yaratan ile ilişkilendirmektir. Verilen söze uyacağına dair Allah Teâlâ'yı şahit ve vekil kılmaktır.¹⁹⁶

Yemin, muhatabın şüphe ve tereddüdünü gidermek, onu ikna etmek amacıyla ihtiyaç hâlinde başvurulabilecek bir vasıta olup, aynı zamanda kişinin kararlı oluşunun bir işaretidir. Gündelik hayatta birtakım yararlar sağlarsa da, alışkanlık hâline getirip sürekli yemine başvurmak, yeminin gücünün kaybolmasına neden olabilir. Ayrıca Yüce Allah'ın ismini veya vasıflarını her olayda tanık göstermek, olur olmaz zamanlarda yemin etmek, O'nun zâtına karşı da bir saygısızlık olur. Bununla birlikte inananların zihinlerinde, verilen bir yeminin gereğinin yerine getirilememesi yoğun bir pişmanlık oluşturur ve günah işlediği hissini geliştirir.¹⁹⁷

¹⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2/235.

¹⁸⁶ Bakara, 2/10. Meali: "Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır."

¹⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/198.

¹⁸⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 8/387-388; Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, 15/375-376; Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *ez-Zemahşerî Cârullâh, Esâsü'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/391-392. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/461-462.

¹⁸⁹ Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, 15/375-376; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/461-462.

¹⁹⁰ Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, 15/375-376; İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni er-Râzî, Ebu'l-Hüseyn. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (y.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 6/158-159; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/461-462.

¹⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/461-462.

¹⁹² Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 8/387-388; Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, 15/375-376; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 6/158-159.

¹⁹³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/45-47.

¹⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/126; Molla Hüsrev el-Hanefî, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Gureri'l-ahkâm*, (y.y.: Dâru'l-İhyâ Kütübî'l-Arabî, ts.), 2/38-39.

¹⁹⁵ Ertuğrul Boynukalın, "Yemin", 43/417.

¹⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/126; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Gureri'l-ahkâm*, 2/39-40; Mehmet Emin Özağar vd., *Hadislerle İslâm*. (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 5/429.

¹⁹⁷ Özağar vd., *Hadislerle İslâm*, 5/429.

Yeminler, muhtevaları ve geçerlilik şartları taşıyıp taşınamaları bakımından üç kısımdır. 1. Yemîn-i Gamûs: Geçmişteki veya şu andaki bir hâdiseye ilgili olarak kasten yalan yere yapılan yemindir¹⁹⁸ ki buna “yemîn-i fâcîre” de denir. Hadisin bütün rivâyetlerinde sözü geçen yeminden murâd, yalan yere edilen yemindir. Nitekim rivayetlerin bazılarında “fâcîr”, bazılarında “sabr” bazılarında da “ğamûs” şeklinde geçer. Sabır, hapsedmek demektir. Yemin eden kimse kendini yemin için hapsettiği, yahud icâbında kendisini hâkim, yemin için hapsettiği için ona bu isim verilmiştir. Bu babta Kâdi İyaz şunları söylemiştir: “Yemin-i sabrın manası, yemin vermeye icbâr etmek yahud yemin etmek cüretkârlığında bulunmaktır. Bu yeminin hadiste bu derece büyük gösterilmesi yemin-i gamûs olmasındandır. Zira yemin-i gamûs en büyük günahlardandır. Çünkü kasıtlı/bilerek yalan söylemektir. Hem onda zâhîren haramı helâl ve batılı hak göstermek sûretiyle şeriatın hükmünü değiştirmek vardır.”¹⁹⁹ Müslümanın malını haksız yere elinden almak için yalan yere yemin edenler hakkında hadisin bazı rivâyetlerinde; “Allah’ın gazabına uğrayarak haşrolunacaklar” denilmiş, diğer rivâyetlerde “Allah’ın kendilerinden yüz çevireceği” şeklinde açıklanmış; hatta daha başka tabirler de kullanılmıştır. Allah Teâlâ hakkında bunların hepsi “azâp etmek” manasına mecazdır.²⁰⁰ Yalan yere yemin, yemin eden kimseyi cehenneme sokacağı için “daldırmak” anlamındaki kökten gelen “ğamûs” kelimesiyle de tanımlanmıştır. Bu yeminin doğurduğu sonuca göre günahının ağırlığı da değişir.²⁰¹ Daha önce zikredilen âyetle ²⁰²; “Bir müslümanın malıyla ilgili haksız yere yemin eden kişi Allah’a kavuştuğunda O’nun gazabıyla karşılaşır”²⁰³ hadisi bu tür yeminin günahını ifade eder.²⁰⁴

Yemîn-i gamûsun bağışlanması için kefâret yeterli olmayacağından âlimlerin çoğuna göre bu yeminden dolayı kefâret vermeyip tövbe etmek, bu yüzden bir kimsenin hakkı zayı olmuşsa onu telâfi edip helâllik almak gerekir.²⁰⁵ Dolayısıyla yalan yere yemin eden kimse, İslam nazarında üç haramı işlemiş olur. 1. Yalan söylemiş olur. 2. Başkasının hakkına tecavüz etmiş olur. 3. Yüce Allah’ın kudsi ismini bir menfaate alet etmiş olur. İşte ‘Yemin-i gâmûs’ denilen yalan yere yemin etmek, en büyük günahlardan biridir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Büyük günahlar şunlardır: Allah’a ortak

¹⁹⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/45-47; Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Gureri’l-ahkâm*, 2/38-39.

¹⁹⁹ Nevevî, *el-Minhac*, 2/160, 162-163. Hadiste yemine “fâcîr” denilmesi, kinâye yoluyla. Çünkü fücür, kasıtlı yalan söylemektir. Böyle bir yeminin cezası, cehennem vâcib, cennetin haram olmasıdır. Bu cümlelerin manası; ya bu yeminin helâl olduğuna inananlar olup kâfir oldukları için ebediyen cehennemde kalırlar. Yahud helâl olduğuna inanmayanlardır. Bunlar kasıtlı olarak yalan yere yemin ettikleri için cehenneme girmeyi hak etmişlerdir. Dolayısıyla cennete doğrudan giren bahtiyarlarla beraber girmek onlara haramdır. Nevevî, *el-Minhac*, 2/161-162; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973-1980), 1/497

²⁰⁰ Nevevî, *el-Minhac*, 2/162.

²⁰¹ Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Gureri’l-ahkâm*, 2/39-40.

²⁰² Âl-i İmrân 3/77.

²⁰³ Buhârî, “Eymân”, 17; Müslim, “İmân”, 218-224.

²⁰⁴ Konumuzu ilgilendirmeyen diğer yemin çeşitleri şunlardır: 2. Yemîn-i Lağv. a) Yanlışlıkla veya doğru olduğu sanılarak yapılan yemin. Borcunu ödediğini zannederek, “Vallahi borcumu ödedim” diye yemin etmek böyledir. b) Konuşma sırasında yemin kastı olmadan yapılan yemin. (Buhârî, “Eymân”, 14), “Allah lağv yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz” âyeti (Bakara 2/225; Mâide 5/89) buna delâlet eder. 3. Yemîn-i Mün’akide/Ma’kude. Şartlarına uygun yapılan yemindir. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/46-47; Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Gureri’l-ahkâm*, 2/38-39; Boynukalın, “Yemin”, 43/418.

²⁰⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/45-46; Boynukalın, “Yemin”, 43/418.

*koşmak, ebeveyne âsi olmak, masum bir insanı katletmek ve yalan yere yemin etmek (el-Yeminü'l-ğamûs)*²⁰⁶. Ayrıca yalan yere yemin etmek nifak alâmetidir.²⁰⁷ Hz. Peygamber: “Her kim kardeşinin bir malını yalan bir yemin ile kesip atar, onun elinden çıkarırsa ateşten oturacağı yere hazırlansın.”²⁰⁸; “Yalan yere yapılan yemin, yurtları harabe haline çevirir, cemiyetleri darmadağın eder.”²⁰⁹ buyurmuştur. Artık temiz bir kalbe, nezih bir itikada malik olan bir insan, yalan yere yemin etmeye cesaret edemez. Hatta birçok muttaki kişiler, Yüce Allah’ın ismine tazim için yemin etmekten çekinir ve kendilerinden haksız yere iddia edilerek alınan malları verirler. İşte bu durum dini bir terbiyenin takdirlere şayan bir sonucudur.²¹⁰

Öte yandan Allah Rasûlü (s.a.s.), kendisine intikal eden ihtilâflı konuları çözmek için öncelikli olarak taraflardan delil sunmalarını²¹¹ veya şahit getirmelerini²¹² istemiştir. Ancak bazen delil veya şahit bulunamamakta veya yetersiz kalabilmektedir. İşte böylesi nadir durumlarda, iddia sahibinin isteğine bağlı olarak karşı tarafa yemin ettirmiştir.²¹³ Fakat Yüce Allah adına yemin etmenin sorumluluğunu bilmeyen bazı davacıların, hedefine ulaşabilmek için kolayca yalan yere yemin etmesi de mümkün olmaktadır. Allah Rasûlü (s.a.s.) böyle kimseleri, “Kim Müslüman bir kişinin hakkını (yalan) yeminiyle kendine alırsa, Allah ona (cehennem) ateşini vacip kılar, cenneti de haram eder!” sözleriyle uyarmıştır. Bu sözü duyan sahâbeden biri, “Az bir şey de mi olsa, yâ Rasûllallah?” diye sorunca, Rasûlullah (s.a.s.), “Bir misvak ağacının dalı da olsa böyledir!” buyurmuştur.²¹⁴ İşte böylesi kimselerin yemin ederek insanlardan haksız taleplerde bulunabileceği ihtimaline karşılık Hz. Peygamber, “Eğer insanlara sırf iddialarından dolayı haklar verilecek olsaydı, bazı kimseler bazılarının kanlarının ve mallarının(n kendilerinin olduğunu) iddia ederler. Hâlbuki yemin etmek davalıya düşer.”²¹⁵ buyurmuştur.²¹⁶ Dolayısıyla yemin, yargılama hukukundaki ispat vasıtalarından biridir. Bu anlamda yemin, davacı veya davalının bir olayın doğruluğu hakkında Yüce Allah’ın adını anarak beyanda bulunmasını ifade eder. Yeminin ispat vasıtalarından biri kabul edilmesi âyetlere²¹⁷, “davasını delille ispat etmek davacıya, yemin ise davalıya düşer” gibi hadislerle²¹⁸ ve sahâbe uygulamalarına dayanır. Dolayısıyla bir vâkıyı ispatla mükellef olan taraf iddiasını başka delillerle

²⁰⁶Buhari, “Edeb”, 6; Müslim, “İmân”, 38; Tirmizî, “Tefsir,” 5.

²⁰⁷Bilmen, *Hukukî İslâmîyye Kamusu*, 8/190.

²⁰⁸Hâkim, *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn*, “Eyman ve’n-nüzûr”, thk. Ebû Abdîrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdî, (y.y., Dâru’l-haremeyn, 1417/1997), 4/ 434, Hadis No: 7884. İsnadı sahihtir.

²⁰⁹Taberânî, *el-Evsat*, thk. Ebû Muaz ve Ebû’l-Fadl Abdü’l-Muhsin b. İbrahim el-Huseynî, (Kahire: Dâru’l-haremeyn, 1415/1995), 2/19, Hadis No: 1092.

²¹⁰Bilmen, *Hukukî İslâmîyye Kamusu*, 8/189-190.

²¹¹Buhârî, “Diyât”, 22.

²¹²Buhârî, “Müsâkât”, 4.

²¹³Müslim, “İmân”, 224.

²¹⁴Dârimî, *Büyû’*, 62.

²¹⁵İbn Mâce, *Ahkâm*, 7.

²¹⁶Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, 5/431-432.

²¹⁷Mâide, 5/106-108.

²¹⁸Tirmizî, “Ahkâm”, 12, Hadis No: 1398. Konuyla alakalı diğer rivâyetler için bkz. Buhârî, “Şehâdat”, 1, 5, 19, 20, 24, Hadis No: 2528, 2529, 2530, 2683, 2684, 2685, 2690; “Kitâbu’t-Tefsîr”, 3, Hadis No: 4530; İbn Mâce, “Ahkâm”, 7, Hadis No: 2321, 2322; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/266, Hadis No: 3188, 5/325, Hadis No: 3292; 5/355, Hadis No: 3348; 5/398, Hadis No: 3427.

ispat edemezse diğer tarafa yemin teklif edilir. Yemin kural olarak davacının talebi üzerine davalıya önerilir, çünkü yemin talebi davacının hakkıdır ve o istemedikçe hâkim yemin teklif edemez. Bununla birlikte yemin teklif ve tevcihi hâkimin yetkisindedir; yemin ancak hâkim veya yetkili memurun huzurunda muteber olur. Bu sebeple yalnız davacının talebi üzerine davalının yemin etmesi geçerli sayılmaz.²¹⁹

Kısaca İslâm öncesinden beri var olagelen yemin olgusu, Hz. Peygamber döneminde delil ve şahitlerin olmadığı, ihtilâfların çözümü esnasında başvuru yöntemlerinden biri olmuştur. Günlük hayatta insanlar arası ilişkilerde de genellikle karşılaşılan bu olgu, muhatabı ikna etme, onun şüphe ve tereddütlerini giderme bakımından yemin sahibini vicdanî ve ahlâkî bakımdan sorumluluk altında bırakmaktadır. Dolayısıyla yemin eden kimsenin Allah'ı (c.c.) kendisine şahit kılmasının ciddiyetiyle hareket etmesi, olur olmaz her şey için Yüce Allah'ın adını kullanmaması gerekir. Zira bilerek yapılan yeminlerin bozulması hâlinde, kişinin kefareti ödemesi lâzımdır.²²⁰

Allah Teâlâ, konusu ve hedefi ne olursa olsun, yalan yere yapılan yemini asla kabul etmemektedir.²²¹ Bu yasaklanan fiilin karşılığı ağır bir azapla, yani cezaların en büyüğü olan âhiret cezası ile cezalandırılmaktadır. İslâm'da büyük günahlar kategorisinde yer alan yalan yere yemin etmek, diğer inanç sistemleri tarafından da reddedilen bir fiildir. Büyük günahlar içerisinde yer alan adam öldürme fiilinin işleme açısından yalan yere yemin etmekten daha zor ve ağır bir yasak olduğu genel kanaattir. Çünkü gündelik yaşam içerisinde konuşurken ifade edilen lafızlarda yemin etmek insanlar için sıradanlaşmış ve kolayca işlenebilen bir fiil olarak görülmektedir. Aslında her ikisi de dinen yasaklanan fiiller olmasına rağmen kullar kendi kendilerine günahları kategorize etmekte ve yalan yere yemin etmenin çok da büyük bir günah olmayıp başlarına bir musibet isabet etmediği için günaha girmedikleri fikriyle fiillerini işlemeye devam etmektedirler. Allah Rasûlü (s.a.s), bundan dolayı yalan yere yemin etmekle imânı birleştirmiş ve bu yasaklanan fiilin işlenmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Ayrıca bu dünyada başına bir musibet gelmemesi o günahın üzerindeki yasağın kalktığı ya da günah olarak sayılmadığı anlamına gelmediği de gayet açıktır. Çünkü işlenen fiillerin hepsinin karşılığı bu dünyada verilmemektedir. Asıl yurt olan âhiret hayatında görülecek olan hesap sonucu Allah Teâlâ'nın rahmetine mazhar olunabileceği gibi, ilgili hadiste zikredildiği üzere hesap sonucunun kötü olması durumunda Allah'ın (c.c.) gazabına uğranabileceği de daima hatırlanmalıdır.

Rasûlullah (s.a.s.) bir hadiste, “...Her Müslümanın kanı, malı ve ırzı bir başka Müslümana haramdır”,²²² buyurarak inananların can, mal ve ırz emniyetinin önemini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) başkasının hakkına el uzatanlar hakkında, “Kim bir karış miktarı yere (araziye)

²¹⁹ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, 43/419.

²²⁰ Özağar vd., *Hadislerle İslâm*, 5/436.

²²¹ Nahl, 16/94; Mücadele, 58/14-16.

²²² Müslim, “Birr ve’s-Sıla”, 32; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 40, Hadis No: 4882; Tirmizî, “Birr ve’s-Sıla”, 17, Hadis No: 2052; İbn Mâce, “Fiten”, 2, Hadis No: 3933; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/159, Hadis No: 7727. Bu rivâyette Müslümanlara verilen güvence değişik sened ve lafızlarla da desteklenmektedir. Bkz. Buhârî, “Hac”, 132, Hadis No: 1748; Müslim, “el-Kasâme”, 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/301, Hadis No: 18966; 34/299, Hadis No: 20695.

haksız olarak (zulümle) sahip olursa, o yerin (arazinin) yedi katı boynuna geçirilir”²²³ şeklinde buyurmuş olması, bu fiili işleyenlerin tadacağı uhrevî azabın şiddetini belirtmektedir.

Hadiste geçen râvinin; “Kinde’li yemin etmeye gitti” demesinden yeminin başka yerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Kâdi İyaz’ın beyanına göre yemin için hususi yer vardır. Medîne’liler için bu yer Rasûlüllâh’ın (s.a.s.) minberinin yanıdır. Başka yerlerde yaşayanlar câmilerde yemin ederler. Delili râvinin hadisteki izahıdır. Ayrıca Hattâbî yeminin camide minber yanında verilmesinin vacip olduğuna kaaidir. Çünkü olay, mescid-i Nebevî’de geçmiştir. Kinde’li zâtın kalkması minberin yanına gitmek içindir.²²⁴

Kısaca rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, öncelikle davacının varsa deliline bakılarak hüküm verilmesi gerektiğini, eğer delili yoksa bu durumda sıranın davalıya geçerek onun yemin etmesi ile hükmün verileceğini açıkça göstermektedir.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde Hz. Peygamber’i hayattayken ve Müslüman olarak görme şerefine nâil olmuş olan kimseler, mekânsal açıdan Hz. Peygamber ile birlikte yaşadıkları gibi, Rasûlullah’ın (s.a.s.) müjdesi kendisine ulaşan ve uzak yerlerde yaşamını sürdürenler de mevcuttur. Vâil b. Hucr da o kimselerden birisi olarak Hadramut’tan Medine’ye Hz. Peygamber’in yanına gelerek Müslüman olmuş ve bir müddet Medine’de kalarak Hz. Peygamber ile birlikte vakit geçirebilme imkânı bulmuştur. Hz. Peygamber ashâbına, kendisine nâzil olan ayetlerle yol gösterdiği gibi yaşamında ki söz, fiil ve takrirleriyle de rehber olmuştur. Ashâb-ı Kirâm da Kur’ân’a göstermiş oldukları hassasiyeti ve özeni, Rasûl-i Ekrem’den (s.a.s.) duydukları ve gördüklerine göstermişlerdir. Bunun neticesinde aradan geçen uzun zamana rağmen kaynak bakımından Kur’ân ve hadisler günümüze ulaşmıştır.

Çalışmamızda Vâil b. Hucr’dan gelen yalan yere yemin ederek bir başkasının hakkını gasp eden kişiden Allah Teâlâ’nın yüz çevirmesi ve o kişiyi gazaba uğratması hakkında gelen rivâyetin isnadları ve şerhi ele alınmıştır. Gasb ve yalan yere yemin konusu İslâm’da asla kabul edilmeyen fiillerdir. Makalede zikredilen rivâyette uhrevî cezaya da dikkat çekilmektedir.

Rivayetlerin değerlendirilmesine gelince; Müslim’den gelen birinci rivâyet, münekkid hadisçilerinin ekseriyeti Simâk ve Alkame’ye “sika” dediklerinden dolayı ve Elbânî’ye göre sahihtir. Müslim’den gelen ikinci rivâyet de, Alkame’nin yanı sıra Abdülmelik b. Umeyr ve Ebû Avâne’yi hadisçilerinin çoğunluğu “sika” kabul ettikleri için ve Elbânî’ye göre sahihtir. Ebû Dâvûd’dan gelen iki rivâyette de raviler sika olduğundan dolayı, ayrıca Elbânî ve Şuayb el-Arnaût sahih dedikleri için sahihtir. Tirmizî’den gelen tek rivâyet, Tirmizî ve Elbânî’ye göre hasen sahih, Nesâî’den gelen iki rivâyet, râvilerinin sika olmalarından dolayı sahîh ve Ahmed b. Hanbel’in isnadı ise Şuayb el-Arnaût’un değerlendirmesinde Müslim’in şartına göre sahihtir. Ayrıca İbn Hıbban’ın rivayetinin

²²³ Buhârî, “Mezâlim”, 13, Hadis No: 2466; Müslim, “Müsâkât”, 142. Bu konu hakkında aynı anlama gelen fakat farklı lafızlarla zikredilen diğer rivâyetler için bkz. Buhârî, “Mezâlim”, 13, Hadis No: 2465, 2467; Buhârî, “Bedi’-l-halk”, 1, Hadis No: 3202, 3203, 3205; Müslim, “Müsâkât”, 137-142.

²²⁴ Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Şerhi*, 1/499-500.

isnadı Şuayb el-Arnaut'un değerlendirmesinde Müslim'in şartına göre sahîh olup Beyhakî'den gelen iki rivayet de Müslim'in rivayetlerinin aynısı olduğu için sahihtir.

Kısaca Vâil b. Hucr'dan nakledilen, yalan yere yemin ederek bir başkasının hakkını gasp eden kişiden Allah Teâlâ'nın yüz çevirmesi ve o kişiyi gazaba uğratması hakkında gelen rivâyet sahihtir. Dolayısıyla bu hadis, ahlâkî ilkeler içermekte olup uhrevî müeyyide ve ahirete iman ile ilişkilendirilmektedir. Bize düşen görev, söz ve davranışlarımız sergilenirken Kur'an ve sahih sünnet çerçevesinde tüm ahlak ilkelerini ihtiva eden âyet ve hadisleri dikkate almak; bu bağlamda Vâil b. Hucr'dan gelen bu sahih hadisi de aklımızın bir köşesinde bulundurmak ve gereğince amel etmektir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855). *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâût vd. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1416-1421/1995-2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî. *el-Câmi' fi'l-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*. thk. Dr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1. Baskı, 1408/1988.
- Algül, Hüseyin. "Himyerîler". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Tayınevi, 1987.
- Bardakoğlu, Ali. "Beyyine". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 6/97. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. "Ceza". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 7/473. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzubân b. Sâbûr b. Şâhinşâh el-Begavî. *Târîhu ve fâti's-şuyûh ellezîne edrakehum el-Begâvî*. thk. Muhammed Azîz Şems. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1. Baskı, 1409/1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066). *Marifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1411/1991.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Yemin". İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî. *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih ed-Dubâsî-Mahmûd b. Abdülfettâh en-Nehhâl. 12 Cilt. Riyâd: en-Nâşiru'l-Mütemeyyiz li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Baskı, 1440/2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu'fî. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. 10 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1. Baskı, 1433/2012.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attar. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4. Baskı, 1407/1987.
- Çalış, Halit. "Borçlar Hukuku". *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî. *Müsnedü'l-İmâm ed-Dârimî*. thk. Merzûk b. Heyyâs âli b. Merzûk ez-Zehranî. 2 Cilt. by.: y.y., 1.Baskı, 1436/2015.
- Davudoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973-1980.
- Demirci, Mustafa. "İktâ". İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2000.
- Dilek, Mehmet. *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Ceza Uygulamaları-Sünnette Ceza Anlayışı-* Ankara: İlahiyat yay. 1. Baskı, 2020.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. İzzet Ubeyd ed-De'âs-Âdil es-Seyyâd. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İbn-i Hazm, 1. Baskı, 1418/1997.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî: el-Ukûbe*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Elbani, Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî. *Sahîhu'l-Câmi's-Sağir ve Ziyadetuhu*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1408/1988.
- Elbânî. *Sahîhu Süneni Ebî Davud*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1419/1998.
- Elbânî. *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1420/2000.
- Elbânî. *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*. 3 cilt, Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, Ebû Mansûr. *Tehzîbü'l-Luğa..* thk. Muhammed 'İvad Mur'ib. 8 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1 Baskı, 2001.
- Haçkalı, Abdurrahman. "Şer'i Hükümlerin Genel Amaçları". *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. 234-237. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Baskı, 2017.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhim es-Sâmerrâi. 8 Cilt. y.y.: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit b. el-Hatîb el-Bağdâdî. *Târîhu Medîneti's-Selâm ve Ahbâru Muhaddisihâ ve Zikru Kuttânihe'l-Ulemâi min Gayri Ehlihâ ve Vâridihâ (Târîhu Bağdâd)*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 17 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1. Baskı, 1422/2002.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân eş-Şâfiî Nûrüddîn el-Heysemî. *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî-Hüseyin Esed. 23 Cilt. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1. Baskı, 1436/2015.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî. *el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvi. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1. Baskı, 1412/1992.

- İbn Abdilhâdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî ed-Dımaşkî es-Sâlihî. *Tabakâtü 'Ulemâ'î'l-Hadis*. thk. Ekrem el-Bûşî-İbrâhîm ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle li t-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1417/1996.
- İbn Belban, el-Emîr Alaüddîn Ali b. Belban. *Sahîhu İbn Hibban*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1414/1993.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî. *Cemheretü'l-Luğa*. thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1. Baskı, 1987.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. el-Münzîr et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. nşr. Tab'atü Meclisi Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye bi Haydârabad ed-Deken el-Hind. 9. Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1371/1952.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni er-Râzî. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt, y.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavviz, 8. Cilt, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1415/1994.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbüddîn el-Askalânî eş-Şâfiî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. thk. İbrâhîm ez-Zeybek-Âdil Mürşid, 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1435/2014.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *Takribu't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1. Baskı, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *Lisânu'l-Mizân*. thk. Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye. 7 Cilt. Beyrût: Müessesetu'l-'Alemlî li'l-Matbû'ât, 2. Baskı, 1390/1971.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *Târîhu's-sahâbe ellezîne ruviye anhüm el-ahbâr*. thk. Bûrân ed-Dannâvî, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1408/1988.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed et-Temîmî Ebû Hâtim ed-Dârimî el-Büstî. *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1. Baskı, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed et-Temîmî Ebû Hâtim ed-Dârimî el-Büstî. *Meşâhiru ulemai'l-emsâr ve a'lami fukahâi'l-ektâr*. thk. Merzûk Ali İbrâhîm. Mansûre, Dâru'l-Vefâ li't-Tabaâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1411/1991.
- İbn Hadîde, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Hadîde el-Ensârî. *el-Misbâhu'l-Mudî fi Küttâbin-Nebîyyi'l-Ümmîyyi ve Rusulihî ilâ Mülûki'l-Arz min Arabîyyin ve Acemîyyin*, thk. Muhammed Azîmüddîn, 2 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kitab, 2. Baskı, 1405/1985.

- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cize: Hicr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, 1417-1420/1997-1999.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî el-Cemmâilî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 3. Baskı, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 2 Cilt. y.y.: Dâru'l-İhyâ Kütübi'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebû'l-Fadl Cemâluddîn İbn Manzûr el-Ensârî er-Rüveyfî el-İfrîkî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru's-Sadr, 3. Baskı, 1414.
- İbn Mencûye, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû Bekir İbn Mencûye. *Ricâlu Sahihi Müslim*. thk. Abdullah el-Leysî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, 1407.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1. Baskı, 1421/2001.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân b. Ahmed b. Muhammed b. Eyyûb b. Ezzâd el-Bağdâdî el-Ma'rûf b. İbn Şâhîn. *Târîhu esmâi's-sikât mimmen nukile 'anhümü'l-'ilm*. thk. Subhî es-Sâmerrâî. Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1. Baskı, 1404/1984.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzüddîn İbnü'l-Esîr. *Üsdu'l-Ûbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd. 8 Cilt. y.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1415/1994.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzüddîn İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fî't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî, 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1. Baskı, 1417/1997.
- İbnü's-Salah, Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-hadîs*. neşr. Nureddin Itr, Dîmeşk: 1406/1986.
- İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî el-Kûfî. *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*. thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî. 2 Cilt. Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1405/1985.
- İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes. *Muvattaü'l-İmâm Mâlik*. thk. M. Mustafâ el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Müessesetü Zayed b. Sultân Âli b. Nehyân, 1425/2004.
- Kahraman, Abdullah. "Şer'i Deliller". *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. 141. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Baskı, 2017.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Baskı, 2020.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî. *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî vd. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Baskı, 1384/1964.
- Mâverdü, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdü. *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*. thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî. Kuveyt: Mektebetü Dâri İbn Kuteybe, 1. Baskı, 1409/1989.
- Mertoğlu, Mehmet Suat. "Ümmî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî el-Hanefî. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Mahmûd Ebû Dakîka. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1400-1413/1980-1992.
- Molla Hüsrev. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Gururî'l-ahkâm*. y.y.: Dâru'l-İhyâ Kütübî'l-Arabî, ts.
- Mübârekfûrî, Ebû'l-Ali Muhammed b. Abdîrrahman b. Abdîrrahim el-Mübârekfûrî. *Tuhfetü'l-Ahvezî bişerhi Câmi't-Tirmizî*. y.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Ebû Suheyb el-Kermî, Riyâd: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, 1419/1998.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî. *Tesmiyetü Meşâyihî Ebî Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî ve Zikru'l-Müde'llisîn*. thk. Şerîf Hâtîm b. Ârif el-'Avnî. Mekke: Dâru Âlemü'l-Fevâid, 1. Baskı, 1423/2002.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî (el-Minhac)*. Kahire: el-Matbaatü'l-Mısriyye, 1347/1929.
- Özağşar, Mehmet Emin-İsmail Hakkı Ünal vd. (Editörler). *Hadislerle İslâm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Özkan, Halit. "Vâil b. Hucr". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/452. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme es-Serahsî. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Celâleddîn es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1403.
- Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil. *el-Câmiu'l-Kebîr (Sünenü't-Tirmizî)*. Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutayr el-Lahmî eş-Şâmî Ebû'l-Kâsım et-Taberânî. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Baskı, 1415/1994.

- Taberânî, *el-Evsat*. thk. Ebû Muaz ve Ebü'l-Fadl Abdü'l-Muhsin b. İbrahim el-Huseynî, Kahire: Dâru'l-haremeyn, 1415/1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb el-Lahmî et-Taberânî. *el-Mu'cemü's-Sagîr (Risâletü Ğunyeti'l-Elma'î ile beraber)*. tlf. Ebü't-Tayyib Şemsu'l-Hakk el-Azîmâbadî. 2 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1403/1983.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî: el-Câmiü'l-Kebîr*. thk. Merkezü'l Buhûs ve Tekniyetü'l Ma'lûmât. 5 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 2. Baskı, 1437/2016.
- Topaloğlu, Bekir. "Beyyine". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 6/96. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Türcan, Talip.–Yerlikaya, Ünal. "Ceza Hukuku". *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. 505-507. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Baskı. 2017.
- Ünal, Halit. "Atîre". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4/79. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yahyâ b. Ma'în, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în. *et-Târîhu an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în (Dûrî Rivâyeti)*. thk. Dr. Ahmed Muhammed Nûrseyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezu'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1399/1979.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâût. 25 Cilt, y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 3. Baskı, 1405/1985.
- Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehü rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme-Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb. 2 Cilt, Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye Müessesetü Ulûmi'l-Kur'an, 1. Baskı, 1413/1992.
- Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâ'*. thk. Nureddîn İtr, 2 Cilt, y.y.: ts.
- Zehebî, *Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. thk. Guneym Abbas Guneym-Mecdi Seyyid Emîn. 11. Cilt. y.y.: el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, 1425/2004.
- Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1419/1998.
- Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Me'arif li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, 1382/1963.
- Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 17 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1. Baskı, 1424/2003.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, ez-Zemahşerî Cârullâh. *Esâsü'l-Belâğa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.